

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України  
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**

**СЕРГІЙ АДАМОВИЧ**

**СТАНИСЛАВІВ У ЧАСИ ЛИХОЛІТЬ  
ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ (1914-1918 рр.)**

Івано-Франківськ

Лілея-НВ

2012

УДК 94 (477.86)

ББК 63.3 (4 Укр) 61

А – 28

Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914-1918 рр.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. – с.

У книзі досліджено історію соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя населення міста Станиславова в період Першої світової війни. Автор праці в науковій розвідці детально проаналізував усі складнощі міського життя в умовах військових негараздів та панування окупаційних режимів.

Для науковців, студентів вузів, краєзнавців та широкого загалу читачів.

#### Рецензенти:

**Монолатій І.С.**, доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор кафедри політології Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

**Єгрешій О.І.**, кандидат історичних наук, доцент Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Рекомендовано до друку Вченою радою Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол № 3 від 9 грудня 2011 р.

Видання здійснене за сприяння

ISBN ()  
(серія “Моє місто”)

© С.Адамович, 2012  
© Видавництво “Лілея-НВ”, 2012

## Розділ 1. Політика австро-угорської влади в місті на початку Великої війни і перша російська окупація Станиславова

Перша світова війна принесла страждання та руйнування для м. Станиславова, яке опинилося у вирі світових геополітичних змін. Сестри Василянки зі Станиславівського монастиря згадували, що з початком війни “вмить змінився зовнішній вигляд і нашого міста – Станиславова. Люди ходили смертельно пригноблені, то знов із гарячковим поспіхом збирали своє мізерне майно та спішили... ніхто не знав, куди... Спершу майже всі потішали себе гадкою, що війна не оптриває довго та що, правдоподібно, галицькі землі не будуть тереном боїв. Однак найближчі дні виявили всю безпідставність таких міркувань”<sup>1</sup>.

Спочатку місто зіштовхнулося зі звинуваченнями мешканців міста австрійською владою у зраді і шпигунстві на користь Російської імперії. Циркуляр Галицького намісництва від 8 серпня 1914 р. виданий для усіх старост і дирекцій поліції у Львові і Кракові проголошував: "Сучасні напружені відносини між нашою імперією і Росією вимагають енергійної боротьби з москвофільським рухом, який не приховує своїх симпатій до Росії"<sup>2</sup>.

Як жандармерія, так і військові служби заарештовували багато українців. Війська, в основному угорські, страчували без суду українців унаслідок доносів про шпіонаж<sup>3</sup>. В Станиславові було заарештовано зі звинуваченнями у москвофільстві 24 особи. Це радники суду К.Проскурницький, В.Костецький, викладач гімназії В.Труш, священники О. Григорович, М.Семенів, службовці залізниці І.Гошовський, П.Матвійців, Ф.Вітошинський, слюсарі І.Біць, В.Степчук, машиніст В.Смольницький та інші<sup>4</sup>.

Ще до початку війни у Станиславові перебували штаби 1-го дивізіону 7 драгунського полку, 31 польовий гарматний полк, штаб 1, 3, 58 піхотного полку, штаб 8 кавалерійської дивізії, управління 13-ої кавалерійської бригади, штаб, управління 1 дивізії, 1, 2 і 4 батареї 33 польового гарматного полку, 20 піхотний полк крайової оборони<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Сабол С. ЧСВВ. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька. ЧСВВ. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі – Відділ української літератури в Пряшеві, 1992. – С.118.

<sup>2</sup> Моряк-Протопопова Х. Діяльність Галицького намісництва під час Першої світової війни / Х. Моряк-Протопопова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – С.97.

<sup>3</sup> Ісаїв П. Історія міста Станиславова / П. Ісаїв // Альманах Станиславівської землі: 36 матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.83.

<sup>4</sup> Арсенич П. Шлях крізь ХХ століття / П.Арсенич // Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ, 1987. – 23 травня.

<sup>5</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк. 4.



*Схема розташування військових казарм австрійської армії  
в м. Станиславові зі сторони с. Крихівці*

19 липня 1914 р. в Станиславові розпочалися мобілізаційні заходи. Місто разом зі Львовом готувалося як передовий евакуаційний пункт<sup>6</sup>. Відзначимо, що члени польських стрілецьких товариств м. Станиславова поповнили лави Польського легіону, який воював на боці Австро-Угорщини. У 1914 р. в станиславівських стрілецьких дружинах перебувало 197 вояків. Командиром дружин був К.Страшевич. У стрілецьких підрозділах були задіяні К.Надаховський, Мошоро, С.Літинський, Н.Новіцький, Вендриховський, Карчевський, К.Лістовський, Й.Кауфер, Гуревич, С.Курч, В'єцек, Дембровський, Новосельський, Микуляк, Ф.Бергман, Й.Корді, С.Мосняк, Насадник, Краній. Ця група стрільців започаткувала Польський легіон на теренах Станиславова. У 1914 р., окрім таких стрілецьких діячів, як С.Сосабовський, К.Коханський, Біскупський, С.Літинський і Любчинський, до Польського легіону вступили також Б.Кікевич і Котлярчик, а інженер Дунка де Сайо із залізничних майстерень приєднався до уланів Беліни. До

<sup>6</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк. 4.

легіону вступив також народжений у Станиславові майбутній генерал Б.Монд<sup>7</sup>.



*Олексій Колодій – Український Січовий Стрелець. Уродженець м. Станиславів. Фото 1917 р.*

Одночасно багато з тодішніх перших пластунів Станиславівської української гімназії були гарними вояками-старшинами Українського Січового Стрільцтва, Української Галицької армії, Корпусу Січових Стільців та в інших військових формаціях. Багато з них відзначилися великою відвагою, наприклад, сотник В.Стефанишин, чотар В.Яценевич, хорунжий УСС М.Дуда<sup>8</sup>.

Відступ австро-угорських військ призвів до утворення у Відні у 1914 р. “Комітету допомоги раненим та хворим українським воякам” у м. Станиславові. Комітет очолювали О.Левицька, О.Ціпановська і о. В.Лициняк, а його активними членами були О.Басарабова, О.Залізник, Ольга Кульчицька, Олена Кульчицька, Т.Дмитеркова, О.Федаківна та інші. Його члени опікувалися пораненими вояками у віденських шпиталях<sup>9</sup>.

З початком війни була дезорганізована робота освітніх закладів міста. Так, ще у серпні 1914 р. приміщення Станиславівської вищої реальної школи віддали під австрійський шпиталь. Потім його евакуювали, а вчителі отримали останню зарплату за вересень<sup>10</sup>.

Війна призупинила роботу міщанських товариств у місті. Так, перестали функціонувати допомогове Товариство св. Николая,

---

<sup>7</sup> Баранський К. Станіславів до і після 1919 р. / К. Баранський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009 – С.36.

<sup>8</sup> Пласт у Станіславові та Івано-Франківську / Упоряд. А.Чемеринський, В.Іваночко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – С.30.

<sup>9</sup> Навроцька-Лунева І. Харитативна акція жіноцтва у Станиславові під час Першої світової війни / І.Навроцька-Лунева // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.473.

<sup>10</sup> Бондарев І. Війна та школа / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 24 травня. – С.20.

культурницько-допомогове товариство “Руська хата” і Товариство українських ремісників, купців і промисловців “Зоря”<sup>11</sup>.

Натомість у “Товаристві мисливців у Станиславові” під час війни залишилося лише четверо членів: пан Калоус (директор в’язниці), пан Роттер (шкільний радник) та пани Домічек і Горецький. Але вони використовували весь свій вплив на магістрат та Червоний хрест і таки домоглися заборони полювання для військових в околицях Станиславова<sup>12</sup>.



*Могили Українських Січових Стрільців, м. Станиславів. 1930-і рр. ХХ ст.*

У серпні-вересні 1914 р. російські війська в результаті Галицької битви просунулись на 280-300 км., захопили Східну Галичину і частину австрійської Польщі<sup>13</sup>. Для російських державних діячів Галичина становила інтерес у декількох відношеннях: як театр можливого військового конфлікту з Австро-Угорщиною і територія, яка може увійти до складу Російської імперії при мирному врегулюванні, як опора польського національного руху, здатного дестабілізувати ситуацію в Царстві Польським<sup>14</sup>.

В кінці серпня 1914 р. підступи до м. Станиславова захищали 22, 24 і 41 піхотні австрійські полки, 36 полк крайової оборони, 12 гармат і 2 ескадрони<sup>15</sup>. Окупація міста російськими військами відбувалася тричі: 1) 03.09.1914 – 20.02.1915; 2) 04.03.1915 – 08.06.1915; 3) 11.08.1916 – 24.07.1917. Військові дії 1914 р. спричинилися до пожежі станиславівської синагоги<sup>16</sup>. У районі Станиславова в царській армії воювали проти австрійців

<sup>11</sup> Слюсарчук С. Міщанські товариства у Станиславові / С. Слюсарчук // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.473.

<sup>11</sup> Бондарев І. Війна та школа / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 24 травня. – С.

<sup>12</sup> Проців О. Як гартувалися мисливці / О. Проців // Галицький кореспондент. – Івано-Франківськ, 2012. – 2 серпня. – С.19.

<sup>13</sup> Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // О. Мазур, І.Патер. – Львів. Історичні нариси. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип’якевича НАНУ, 1996. – С.308.

<sup>14</sup> Клопова М.Е. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне первой мировой войны (К постановке вопроса) // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 1999. – №3. – С.40.

<sup>15</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк. 7.

<sup>16</sup> Баранський К. Станіславів до і після 1919 р. / К. Баранський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009 – С.36.



відомі згодом російські військові і державні діячі О.Антонов, М.Бонч-Бруєвич, О.Брусилов, М.Криленко, П.Лебедев, І.Носов, Ф.Огородніков та інші<sup>17</sup>.

Формування російської адміністрації у Східній Галичині було започатковане створенням 29 серпня 1914 р. “Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини”, яке очолив Г.О.Бобринський. В адміністративному аспекті до червня 1915 р. воно поділялося на Львівську, Тернопільську, Чернівецьку та Перемишльську губернії. Діяльність окупаційної адміністрації, більшість представників якої складали російські чиновники та місцеві москвофіли, була підпорядкована вирішенню двох завдань – сприянню військовій перемозі країн Антанти і створенню сприятливих умов для швидкої інкорпорації регіону до складу Російської імперії<sup>18</sup>. М.Грушевський порівнював цей період в історії Галичини і Буковини з “Руїною” другої половини XVII ст.<sup>19</sup>.



*Військові перешкоди проти ворожих військ під м. Станиславовим  
(світлина з колекції І.Дейчаківського)*

Як згадували сестри Василянки зі Станиславівського монастиря “нова, московська військова влада спершу...була дуже прикра й у першій мірі звернула свою увагу на наших священників. Почалися часті ревізії, шукання за “австріяками”, печатання класів та шкільних кабінетів – а далі

<sup>17</sup> Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – С.73.

<sup>18</sup> Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1917 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / І.В.Кучера. – Чернівці, 2005 –С.10.

<sup>19</sup> Грушевський М.С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. – К.: Либідь, 1992. – С.8.

арештування ви значніших духовних достойників та засилання в глибину Росії”<sup>20</sup>.

Одразу після приходу в місто росіян на вулицях було розвішано “Постанови коменданта м. Станиславів” від 5 вересня 1914 р. Цим документом комендант міста підсавул 2-го Запорозького полку п. Чекалов визначав умови життя мешканців міста в умовах російської окупації. Зокрема, в згаданих постановах заборонялися будь-які грабунки чи мародерства, а винні за ці правопорушення підпадали під дію військово-польового суду і могли бути покарані на смерть. Усі мешканці міста зобов’язувалися виконувати свої попередні обов’язки та ставитися з “повною пошаною і честю” до влади російського війська. Усі міські функціонери мали займатися своїми справами. Працівники пошти мали ввести в дію мережу телефонів у місті, а магістрат уже 6 вересня повинен був відновити роботу міської поліції<sup>21</sup>.

У пунктах постанови визначався також розклад роботи всіх закладів торгівлі та сфери послуг. Так, продуктові магазини повинні були відкриватися з 6 чи 8 години ранку, а зачинятися – о 20 годині вечора. Ресторани і кав’ярні могли бути відчинені до 22 години вечора. Окремі дозволи отримали кав’ярні “Під Золотим орлом” п. Рубіна і “Едісон” п. Фербера, що могли працювати до 2 год. ночі, а також ресторани М.Гавбенштока, А.Стигара, І.Шміда, п.Кніжатка, Ф.Малашинського, К.Швайсера і кав’ярні : “Уніон” В.Кровіцького та “Австрія” п. Беля, що могли приймати відвідувачів до 4 години ночі. Всі працівники торгівлі зобов’язані були приймати російські гроші за курсом один рубль – три срібні австрійські корони. Суворо заборонялося продавати і частувати солдатів спиртним. На випадок будь-яких непорозумінь між військами і мешканцями треба було звертатися лише до коменданта в канцелярію при магістраті, а не турбувати керівництво російської армії<sup>22</sup>.

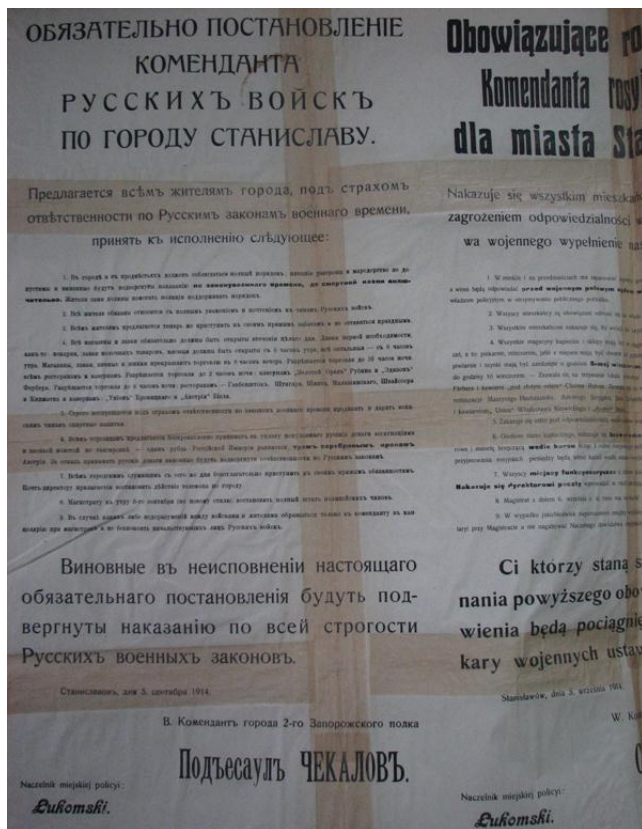
---

<sup>20</sup> Сабол С. ЧСВВ. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька. ЧСВВ. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі – Відділ української літератури в Пряшеві, 1992. – С.120.

<sup>21</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 1.

<sup>22</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 1.





Постанова коменданта російських військ по м. Станиславу щодо умов життєдіяльності міста під час окупації від 5 вересня 1914 р. (згідно з даними ДАІФО, ф.636, оп. 1, спр.4, арк.1.)

Відзначимо, що заборони на продаж спиртного нижнім чинам російської армії проігнорували єврейські підприємці, і вже 5 жовтня 1914 р. російська влада змушена була розвішати в місті оголошення про заборону євреям, які спуюють російські війська, продавати спиртні напої солдатам<sup>23</sup>.

7 вересня 1914 р. в місті була розповсюджена постанова Тернопільського губернатора про обов'язкову здачу зброї протягом доби, в іншому випадку як покарання передбачалося 3 місяці арешту чи 3 тис. рублів штрафу. Пізніше, за добровільне повернення австрійської і російської амуніції була передбачена платня, а збір і доставка зброї покладалася на в'їтів<sup>24</sup>. Так, за здачу російського карабіну виплачувалася винагорода у сумі 6 російських рублів, австрійський карабін коштував дешевше – 4 рублі, за кожен пуд ваги зданої гармати давали 1 рубль, за військовий мундир – 1 рубль і т.д.<sup>25</sup>. Крім того, 8 жовтня 1914 р. російська влада оголосила, що добровільна здача в полон дезертирів австрійської армії буде супроводжуватися їх помилуванням<sup>26</sup>.

Для заспокоєння місцевого населення 11 вересня 1914 р. в місті було оголошено, що “релігійні і громадські свободи, життя, честь і маєток спокійних мешканців будуть забезпечені і захищені, якщо місцеве населення не буде вороже відноситися або діяти на шкоду російським військам”.

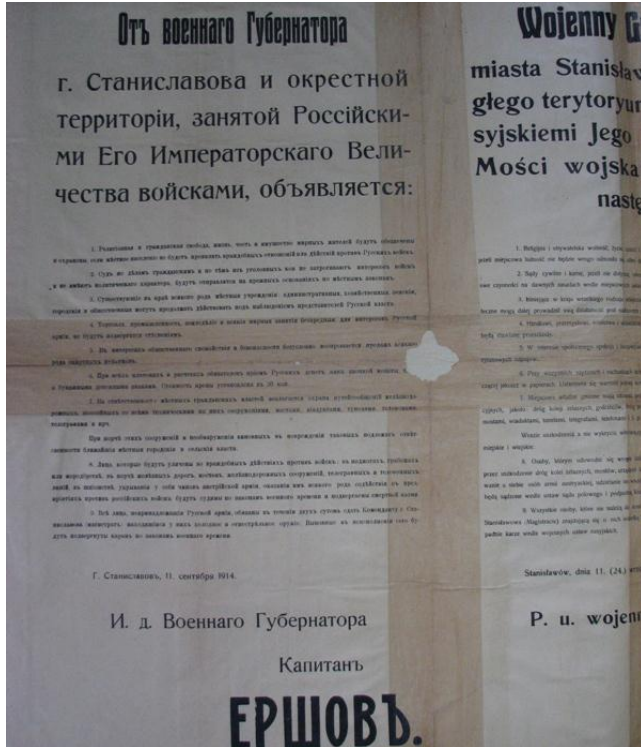
<sup>23</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 9.

<sup>24</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 1 а, 18.

<sup>25</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.22.

<sup>26</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.10.

Суспільство запевнялося, що суди будуть діяти на “давніх основах”, адміністративні установи функціонуватимуть без змін, але під наглядом представників російської влади. Окупаційна влада обіцяла, що торгівля і промисли не будуть утискатися, проте було заборонено продаж спиртних напоїв, а вартість австрійської корони прирівнювалася до 30 російських копійок<sup>27</sup>.

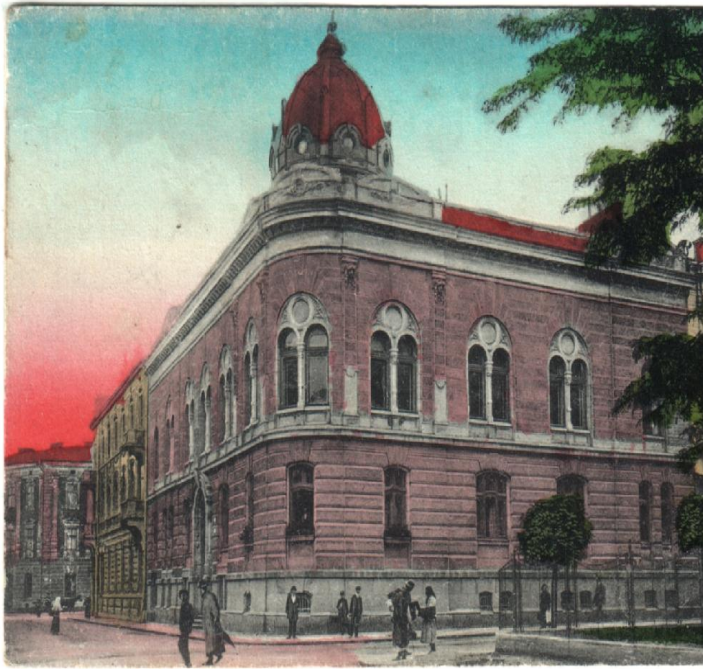


Оголошення військового губернатора для м. Станиславова та околиць з запевненнями в збереженні релігійних і громадянських свобод за умов лояльності громадян до російської окупаційної влади від 11 вересня 1914 р. (згідно з даними ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.8.)

Пізніше, 23 жовтня 1914 р. росіяни гарантували збереження грошових заощаджень у банках для лояльних до окупаційної влади громадян<sup>28</sup>.

<sup>27</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.8.

<sup>28</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.17.



*Австро-угорський банк. Вул. Яховича. м. Станиславів. 1915 р. Поштівка*

1 жовтня 1914 р., незважаючи на мобілізацію, розпочався новий навчальний рік у Станиславівській вищій реальній школі. За парти школи сіли 132 учні. Але уже через 8 днів Г.О.Бобринський своїм розпорядженням закрив всі школи в окупованій частині Галичини. Після цього у приміщенні навчального закладу розмістили військовий шпиталь і було знищено частину матеріально-технічної бази школи<sup>29</sup>.

У вересні 1914 р. розпочалося навчання також в Українській державній гімназії, але уже у грудні цього року школу закрили, а її директора М.Сабата і професора І.Дем'янчука арештували і вивезли як військових заручників до м. Львова<sup>30</sup>.

Одночасно російська влада поклала відповідальність за охорону комунікацій, доріг і т.д. на органи місцевого самоврядування, вимагала здати всю зброю протягом 48 годин і попереджала, що особи, які діятимуть проти російської армії, будуть покарані за законами військового часу<sup>31</sup>.

Імовірно, незначна віддаленість міста від фронту стимулювала активну діяльність в окрузі австрійських розвідувальних та диверсійних загонів. У зв'язку з цим 14 жовтня 1914 р. росіяни попередили про відповідальність відповідно до законів військового часу за допомогу збройним загонам та диверсантам. Ця відповідальність покладалася не тільки на диверсантів, а й на в'їтів і все населення гмін. Окреме оголошення окупаційна влада

<sup>29</sup> Бондарев І. Війна та школа / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 24 травня. – С.20.

<sup>30</sup> Каменецький Ю., Левицький О., Мацьків Т. Історія Української державної гімназії в Станиславові / Ю.Каменецький, О.Левицький, Т.Мацьків // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.264.

<sup>31</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.8.



розповсюдила 17 жовтня 1914 р., і воно стосувалося попередження про покарання за стрілянину з вікон та будинків. З винними у стрілянині влада обіцяла розправлятися як з розбійниками, будівлі, з яких вівся вогонь, мали конфісковувати, росіяни обіцяли накладати грошові стягнення на населення і брати з їх числа заручників<sup>32</sup>. Про диверсійну роботу австрійців свідчило також оголошення про терміновий ремонт зруйнованих мостів силами станіславівських залізничників<sup>33</sup>.



*Оголошення Тернопільського губернатора про сувору боротьбу з австрійськими шпигунами і диверсантами та відповідальність місцевого населення за допомогу їм від 17 жовтня 1914 р. (за даними ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.12, 14, 15.)*

8 листопада 1914 р. в місті було розповсюджено постанову Тернопільського губернатора про дотримання санітарних норм на території Тернопільської губернії. Розпорядження губернатора передбачали:

- утримання в чистоті вулиць, площ і установ, приватних садиб;
- дотримання санітарних норм біля криниць, спеціальних вимог до забою худоби, чистоти в банях і ваннах;
- заборону миття льону і коноплі в річках, спуску у воду фекальних відходів, жирів, гарячої води і т.д.

Порушників санітарних вимог могли ув'язнити до 3-ох місяців чи дати штраф до 3-ох тис. рублів<sup>34</sup>.

Для запобігання поширенню епідемій керівництво окупаційної влади в місті закликала мешканців протягом 8 днів очистити всі нечистоти і доносити про епідемічні захворювання і хворих. Подумали навіть про собак: вони всі мали мати намордники і діадери з зазначенням реєстрації в магістраті, інакше забиралися б спеціальною службою<sup>35</sup>. Імовірно запобіжні заходи були обґрунтованими, бо у фондах Центрального державного військового історичного архіву у м. Москві міститься інформація, що у

<sup>32</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.12, 14, 15.

<sup>33</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.26.

<sup>34</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 4.

<sup>35</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.24-25.

серпні 1914 р. в районі Галич – Дубівці – Єзупіль – Ямниця – Станиславів – Богородчани лютувала холера<sup>36</sup>.

15 грудня 1914 р. мешканцям міста постановами генерал-губернатора було заборонили купувати товари в рядового складу російської армії, а 16 грудня 1914 р. – контактувати з військовополоненими і поширювати неправдиві панічні слухи про дії військ<sup>37</sup>.

Однак військові умови не сприяли не тільки економічному благополуччю, але й продовольчій безпеці міста. Так, уже в кінці 1914 р. російська влада поширила оголошення про необхідність обліку в триденний термін продуктів і палива, що були в наявності у продавців і населення. Те, що приховувалося, реквізувалося безплатно та передавалося в міське управління для роздачі найбільш бідним мешканцям міста<sup>38</sup>.

Обов'язковою постановою генерал-губернатора Галичини від 26 січня 1915 р. заборонявся вивіз за межі Галичини і Буковини, крім Росії, грошей, цінних паперів, срібла, золота і платини на суму, більше 500 рублів на особу, заборонялися платежі, видачі, пересилки чи переводы будь-яких грошових сум австрійським, угорським, німецьким і турецьким підданам. Заборонені платежі могли за бажанням платника вноситися в особливий фонд, утворений у Львівському польовому казначействі<sup>39</sup>.



*Площа Міцкевича. м. Станиславів. 1914 р. Поштівка*

Одночасно окупаційна влада намагалася нав'язати жителям Станиславова традиції відзначення російських свят. Так, 21 жовтня в місті відбулося святкування річниці коронації царя Миколи II, 14 листопада 1914 р. відзначення дня народження матері імператора Марії Федорівни, 16 грудня 1914 р. святкування на честь іменин імператора Миколи II, 19 квітня 1915 р.

<sup>36</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк. 5.

<sup>37</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк. 5-6.

<sup>38</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.28.

<sup>39</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк. 1.



святкування іменин імператриці Олександри Федорівни, а 6 травня 1915 р. відзначення дня народження імператора Миколи II. Ці події супроводжувалися святковими військовими парадми, богослужіннями православними священиками в греко-католицькій кафедральній церкві, примусовими вивішуваннями російських національних прапорів над будинками міщан, а також у кожному вікні будинку ввечері мали горіти дві свічки як святкова ілюмінація<sup>40</sup>.



*Оголошення начальника Станиславського повіту про порядок святкування в місті річниці сходження на престол російського імператора Миколи II*

Імперським цілям слугувала також вимога про обов'язковий дубляж російською мовою всіх ділових паперів установ, хоча мотивувалося це нововведення необхідністю “запобігати появі складнощів і непорозумінь під час ділового листування”<sup>41</sup>.

У січні 1915 р. австрійці розпочали наступ (друга Галицька битва) під керівництвом генерала К. фон Пфлянцер-Балтіна<sup>42</sup>, а 5-6 лютого 1915 р. розпочалася атака на м. Станиславів<sup>43</sup>.

З 7 по 19 лютого 1915 р. місто контролювалося австрійськими військовими. Одразу бургомістр К.Фідлер поширює відозву про необхідність дотримання правопорядку і покарання за протиправні дії. Міською владою забороняється продаж спиртних напоїв, безцільне блукання містом під час переміщення військ, розповсюдження непідтверджених і провокаційних новин, перевищення максимальних цін на товари, посягання на власність, опір органам правопорядку. 16 лютого 1915 р. в окремому оголошенні

<sup>40</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.16, 19, 21; ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.110, 151.

<sup>41</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, арк.27.

<sup>42</sup> Шпільчак В., Соколовський З., Головатий М. Станиславів–Івано-Франківськ: місто давнє і сучасне / В.Шпільчак, З.Соколовський, М.Головатий. – Львів: Світ, 2011. – С.180.

<sup>43</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк.13.



бургомістр закликав мешканців зберігати спокій, не сіяти паніку, визначив порядок видачі перепусток<sup>44</sup>.

12 лютого 1915 р. в Станіславові була розповсюджена відозва інтенданта 54 австрійської піхотної дивізії про здачу зброї та інших військових предметів у Магістрат<sup>45</sup>. Для боротьби з москвофілами 14 лютого австрійськими військовослужбовцями за симпатії до російської армії в місті було повішено селянина Петра Шекерика з с. Краснолово<sup>46</sup>.

Однак з 8 по 19 лютого 1915 р., за даними Б.Гаврилів і П.Арсенича, тривали важкі бої за Станіславів, т.зв. “перша станіславська битва”. За цих 12 днів була обстріляна та зруйнована ратуша, яку росіяни обрали під спостережний пункт<sup>47</sup>. Зі звітів російської поліції від 29 березня 1915 р. ми дізнаємося, що бої відбувалися на вулицях Млинарській, Угодній, П’ястовій, Станіславській і Зеленій, а пошкоджено було не більше 15 будинків на околиці міста в районі Княгинин-гірка і Княгинин-колонія<sup>48</sup>.

Уже 7 лютого росіяни перейшли в наступ і до 17.00 вели важкий бій на околицях міста. Розпочалися пожежі, австрійці засіли в будинках і стріляли звідти. Згідно даних росіян за результатами бою вони взяли в полон 610 австрійців і захопили 2 ящики гранат. Натомість 8 лютого під Станіславовом було взято в полон 17 австрійських офіцерів, 807 солдатів, захоплено 346 коней<sup>49</sup>.

Описуючи військові дії в лютому 1915 р. в Станіславові, тогочасна російська газета “Новое время” яскраво змалювала захоплення міста 19 лютого 1915 р. підрозділами Черкеського і Інгушського полков 3-й бригади Кавказької туземної кінної дивізії і їх кинджальну атаку на австрійців<sup>50</sup>. У газеті відзначалося, що “природним вершникам довелося разом з піхотними військами у спішеному строю під градом куль і снарядів поступово розсипним ладом, перебіжками віднімати у ворога п'ядь за п'яддю землі. Горяни ходили на окопи – в багнети, вірніше, в кинджали, несли сильні втрати, але дух їх не впав навіть у цій зовсім незвичній для них ситуації”<sup>51</sup>. Відзначимо, що на лінії вогню під Станіславовом знаходився також

---

<sup>44</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.6, 11.

<sup>45</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.7.

<sup>46</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.10.

<sup>47</sup> Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – С.73; Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник / В.Полек. – Львів: Світло і тінь, 1994. – С.14.

<sup>48</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.171, 177.

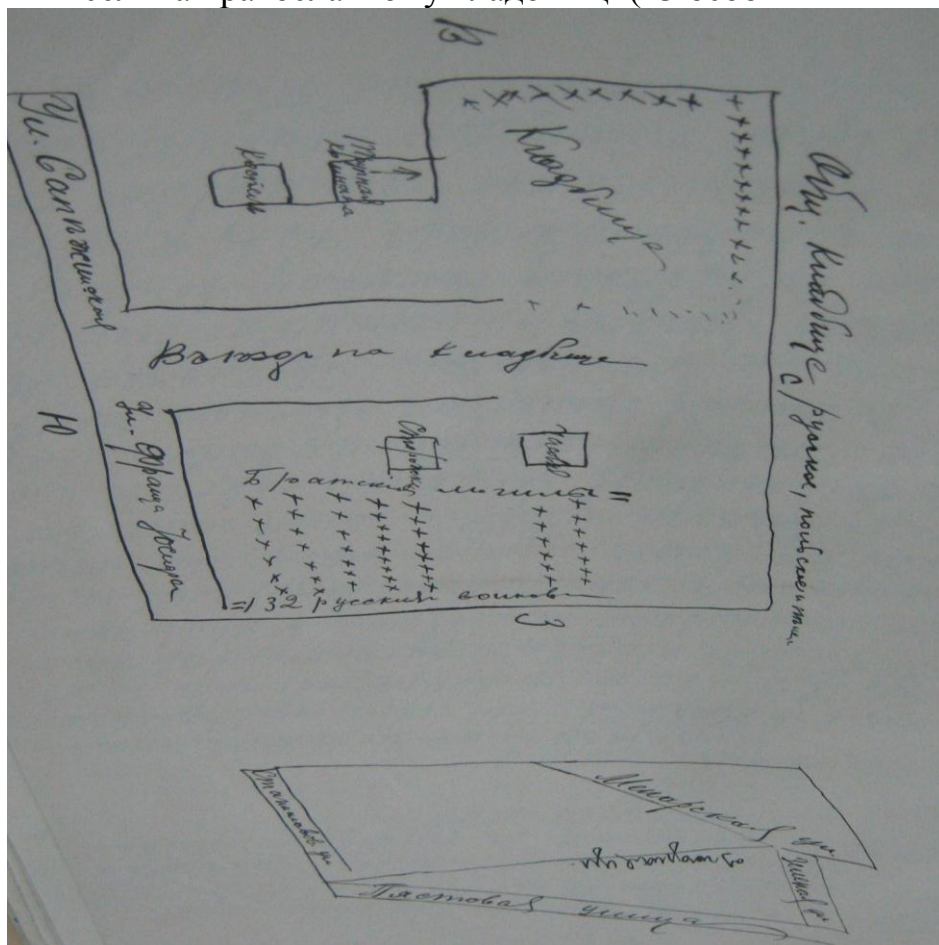
<sup>49</sup> ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, арк.13.

<sup>50</sup> Бондарев І. Різанина по-чеченськи / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2011. – 15 грудня. – С.24.

<sup>51</sup> Опрышко О. Л. Кавказская конная дивизия. 1914-1917. Возвращение из небытия / О. Л. Опрышко // [http://apsnyteka.narod2.ru/o/kavkazskaya\\_konnaya\\_diviziya\\_1914-1917\\_vozvraschenie\\_iz\\_nebitiya/chast\\_pervaya/index.html](http://apsnyteka.narod2.ru/o/kavkazskaya_konnaya_diviziya_1914-1917_vozvraschenie_iz_nebitiya/chast_pervaya/index.html). Перегляд 18.05.2012 р.

командувач дивізії молодший брат російського імператора великий князь Михайло Олександрович, за що і отримав орден святого Георгія IV ступеня<sup>52</sup>.

Загиблих російських воїнів (132 особи) поховали на загальному кладовищі на вулиці Франца Йосифа і в братській могилі в передмісті в Княгинин-селі на православному кладовищі (23 особи нижніх чинів)<sup>\*53</sup>.



“Схема “Поховання 132 російських воїнів, що загинули навесні 1915 р. в боях за місто Станиславів і були поховані на цвинтарі на вул. Франца Йосифа” (згідно з даними ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, арк.17.)

У результаті втечі і міграції населення в місті залишилося багато порожніх квартир. Так, згідно зі звітами російської влади, на вул. Третього травня було 56 вільних квартир, вул. Сапіжинській – 79 квартир, вул. Голуховського – 45 квартир, вул. Петра Скарги – 30 квартир і т.д.<sup>54</sup>.

Російська окупаційна адміністрація після повернення в місто в березні 1915 р. взяла під свою охорону 19 державних будівель, 18 приміщень

<sup>52</sup> Бондарев І. Останній імператор / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 12 квітня. – С.24.

\* Російська поліція залишила детальний опис місця розташування братської могили: “На цій могилі поставлений дерев’яний хрест з надписом, що вказує чисельність загиблих. Цвинтар знаходиться на відстані 200-250 сажень від полотна залізної дороги на м. Галич, від Галицької вулиці на відстані приблизно в 300 сажень, в 150 сажень від ріки Солотвинської Чорної Бистриці, яка служить кордоном міської території і повітів”.

<sup>53</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, арк.13-14.

<sup>54</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 21, арк.31-37.

громадських організацій (Міський клуб, Товариство “Сила”, Товариство “Польське відродження”, Товариство Польської молоді, гурток Польських дам, 2 приміщення Польського соколу, Товариство “Родина”, приміщення Юридичної допомоги, Міщанський гурток, Товариство “Бесіда”, Український сокіл, “Руську хату”, Добровільну дружину, релігійне товариство св. Іосифа, Товариство Металічних майстрів, Будівельне товариство, школу імені королеви Ядвіги), 33 кредитні заклади, 19 складів та підвалів з вином, пивом і горілкою, 112 приватних жител<sup>55</sup>.

Однак були випадки, що власники-втікачі поверталися. Так, зацікавлення у російської поліції у контексті боротьби з австрійською розвідкою викликала особа єврея А.Бриля, який мав будівельний і торговий магазин на вул. Колійовій. Росіяни не могли зрозуміти, чому підприємець на початку війни злословив і знущався над російськими полоненими, під час відступу австрійців втік з сім'єю, але згодом повернувся і відкрив торговий магазин<sup>56</sup>.

Згідно зі звітом Станиславівського поліцмейстера, “в місті торгівля і промисли були вельми розвинуті і знаходилися виключно в єврейських руках”. Росіяни фіксували наявність у місті таких підприємств – фабрики стеаринових свічок і сірників, дріжджовий завод і ректифікаційне підприємство, ватний завод, горілчаний завод, пивоварний, завод з виробництва кошиків, 4 шкіряних, 3 цегляно-черепичних заводи, паровий млин, два нафтоочисних заводи<sup>57</sup>.

Відзначимо, що приватні особи активно зверталися за дозволами на відкриття торгових закладів у місті. Були випадки відкриття бізнесу в місті і іноземцями. Так, грецький підданий Анастасій Кистиніус на площі Ринок відкрив бакалійний магазин<sup>58</sup>.

---

<sup>55</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.12, арк. 11-12, 21.

<sup>56</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.59.

<sup>57</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.177.

<sup>58</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.91.



*Російські козаки у Станиславові у 1915 р.*

Російська окупаційна влада в умовах війни намагалася регламентувати та обмежувати споживання продовольчих товарів. Розпорядженням намісника Галичини від 15 травня 1915 р. обмежувалося споживання м'яса – у вівторок і в п'ятницю заборонялося продавати м'ясо чи страви з нього<sup>59</sup>.

Через заклади торгівлі і сервісу теж здійснювалися русифікаційні заходи. Згідно з розпорядженням магістрату до 1 травня 1915 р. над магазинами і закладами мали бути поміщені вивіски російською і польською мовами, а всі надписи німецькою і єврейською мовою мали знищуватися<sup>60</sup>.

Місто управлялося міським магістратом, бургомістром якого був Іван Габрусевич, а Княгинин-гірка і Княгинин-колонія призначуваними росіянами гмінними управліннями на чолі з війтами Ясінським і Рубчиком. Джерелами прибутків міської влади росіяни називали міську бойню, електричний і газовий заводи, “рогатки”, міські податки і кладовище<sup>61</sup>.

У місті було 3 греко-католицьких парафії, 4 католицьких, російська влада не фіксувала поширення православ'я і перехід до російської церкви приходів<sup>62</sup>. За даними польського дослідника К.Баранського, під кінець Першої світової війни в Станиславові кількість римо-католицьких і греко-католицьких святинь і чинів була такою:

– Римо-католицькі: парафіяльний костел, костел Аве Марія, костел Святого Юзефа, костел Христа-Царя з місією єзуїтів, монастир урсулянок, монастир альбертинів і альбертинок;

<sup>59</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.4.

<sup>60</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.13.

<sup>61</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.177.

<sup>62</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.177.



– Греко-католицькі: митрополича кафедра, в якій з 1904 р. правив митрополит Г.Хомишин, церква і монастир отців редемптористів, церква на Гірці, церква на Колонії, церква в Княгинині, монастир сестер василіанок і монастир сестер служебниць. Крім того, існували костел вірменсько-католицький, зібрання аугсбурзько-гельвецьке, головна синагога, дім молитви “Темплум” і ряд малих синагог<sup>63</sup>.



*Греко-католицька катедрa. Поштівка 1917 р.*

Сестри василіянки Станіславівського монастиря з наближенням російських військ отримали дозвіл від єпископського ординаріату покинути свою обитель і повернутися до своїх батьківських осель або ж відійти вглиб Австрії<sup>64</sup>. Але сестри, слідом за своєю ігуменею матір'ю Магдалиною Гуменюк, залишилися в монастирі<sup>65</sup>.

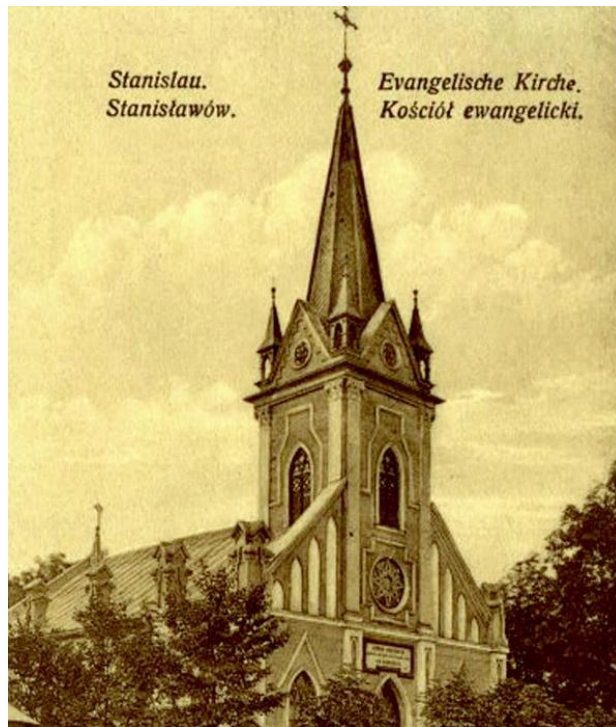
У монастирі почали ховатися юрби втікачів, що викликало обшуки російської жандармерії. Але нова влада вирішила використати монастир для опіки над безпритульними дітьми. Важливу допомогу в проведенні цієї роботи надавала діюча в місті місія Американського Червоного Хреста, яка при монастирі організувала кухню і сиротинець для безпритульних дітей<sup>66</sup>.

<sup>63</sup> Баранський К. Станіславів до і після 1919 р. / К. Баранський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009 – С.38.

<sup>64</sup> Бондарев І. Монастир в українському стилі / І.Бондарев // Репортер. – 2011. – 6 січня. – С.15.

<sup>65</sup> Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіанок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С.59-60.

<sup>66</sup> Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіанок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С.60-61.



*Євангелістська кірха у м. Станіславові*

Під час першого періоду російської окупації адміністрація “Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини” під керівництвом Г.Бобринського проводила цілеспрямовану русифікаторську політику, ставила перед собою завдання анексувати край<sup>67</sup>. З цією метою окупаційна влада здійснювала заходи для переходу австрійської адміністративної та судово-правоохоронної системи, а також закладів освіти на російські зразки, знищувала український національний рух та нейтралізувала його діячів. Однак кадровий потенціал російської адміністрації значно поступався австрійському чиновництву за рівнем фахових якостей, був сформований в умовах війни без належної професійної підготовки і дискредитував російську владу<sup>68</sup>.

Зокрема, російська окупаційна влада привела з собою значну кількість малоосвіченого і корумпованого чиновництва, що здійснювало численні зловживання. Так, уже в листі від Тернопільського губернатора за 8 січня 1915 р. значилося, що деякі керівники повітів арештовують і утримують під вартою різних осіб, яких звинувачують у тому чи іншому злочині, без оформлення необхідних документів<sup>69</sup>.

У квітні 1915 р. Станіславівський поліцмейстер зафіксував, що околоточний (*службовець міської поліції* – автор) Карпенко в нетверезому стані ввірвався до жителя Княгинин-гірки єврея Леона Зільбера і вимагав від

---

<sup>67</sup> Адамович С. Станіславів у часи лихоліть Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) / С.Адамович // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2011. – Ч.18-19. – С.44.

<sup>68</sup> Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1917 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / І.В.Кучера. – Чернівці, 2005 – С.14.

<sup>69</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.3.



нього тисячу рублів. Пізніше виявилось, що останній сприяв поліцейському в отриманні хабарів від інших осіб в обсязі від 5 рублів до 50 копійок<sup>70</sup>.

Не завжди зразково поводитися і російські солдати. Зокрема, в наказі по гарнізону міста Станиславова від 13 квітня 1915 р. значилося, що “нижні чини частин гарнізону самовільно відлучаються з своїх частин не тільки вдень, але і вночі, ходять по місту не командами, одягнуті не по формі, погано віддають честь і дозволяють собі стукати у вікна приватних будинків”<sup>71</sup>. Крім того, російські солдати не завжди дотримувалися необхідних санітарних вимог, “дозволяли собі ламати і псувати приміщення”<sup>72</sup>.

У циркулярі Тернопільського губернатора від 3 березня 1915 р. повідомлялося, що російські чиновники часто набирають у борг різні товари і продукти та не розраховуються за них<sup>73</sup>.

31 березня 1915 р. поблизу залізничної станції Станиславова був підірваний залізничний шлях. У відповідь комендант міста полковник Кюнь оголосив населенню міста та його околиць, що у випадку подібних диверсій на залізниці особи, взяті в якості заручників, будуть піддані “надзвичайно важкій відповідальності”<sup>74</sup>, а поліцмейстеру був відданий наказ відібрати серед мешканців “найбільш заможних і впливових серед населення для поміщення їх в списки заручників”(див. додаток №1)<sup>75</sup>.



*Дирекція залізниць у м. Станиславові. Поштівка*

<sup>70</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.14, арк.175.

<sup>71</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.83.

<sup>72</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.83.

<sup>73</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, арк.98.

<sup>74</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 2, арк.3.

<sup>75</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.12, арк.20.

Пізніше до відома єврейського населення міста було доведено, що за знищення телеграфних і телефонних стовпів, залізничних споруд і мостів з міста кожен раз будуть висилати по 20 заручників у в'язниці Російської імперії (додаток №2)\*\*<sup>76</sup>. Відзначимо, що росіяни вислали, в першу чергу, представників еліти міста: К.Фідлера – віце-бургомістра міста, В.Яновича – голову філії української “Просвіти”, К. Гальперна – лідера єврейської громади, Ю.Гелертера – члена міськради.

Євреїв, що виселяли з Галичини, звозили у в'язницю Станиславова, так станом на 15 квітня 1915 р. тільки з Тлумацького повіту в місто привезли 187 євреїв, ще 500 планували доставити. Керівництво Станиславівської центральної в'язниці навіть скаржилося, що не може прийняти стільки людей<sup>77</sup>.

Як бачимо, через зловживання російських чиновників значної шкоди зазнало єврейське населення міста. Проте, відзначимо, щодо євреїв чітко проглядалося свідоме дискримінаційне відношення російської влади. Так, в одній з інструкцій, надісланих генерал-губернаторством у повіті, значилось, що “євреї, як відомо, взагалі не заслуговують особливого довір'я”<sup>78</sup>.

Загалом у 1915 р. Станиславівське міське поліцейське управління притягувало до відповідальності за крадіжки і розбої, дезертирство, шпигунство і диверсії, нездачу у встановлений строк зброї, відмову від земляних робіт на потреби армії, підняття цін на споживчі товари понад встановлену таксу, таємний продаж горілки, відмову приймати російські гроші, заклик до несплати податків, покупці в нижніх чинів російської армії награваних речей, довільному підвищенні курсу австрійської крони, завищенні цін на робочу силу і будівельні матеріали, пересуванні по Галичині з повіту в повіт без встановленої перепустки<sup>79</sup>.

Наприклад, станом на 15 травня 1915 р. під вартою в місті через підозри в шпигунстві і порушенні обов'язкових постанов знаходилося 16 осіб<sup>80</sup>. Так, мешканець м. Станиславова Владислав Ярославський був арештований російською поліцією на три місяці за зберігання у себе двох пістолетів, кинджала і штика від австрійської гвинтівки. Натомість мешканець міста Войцех Єнжеєвський був покараний за самовільне підвищення цін на продукти харчування понад встановлену таксу, а євреї Хаїс і Малер – за приховування цукру, тютюну, зерна і муки як предметів першої необхідності<sup>81</sup>.

---

\*\* євреї-заручники за псування в місті телефонного проводу і спроби зруйнувати залізничний міст були все-таки відправлені у в'язниці Росії.

<sup>76</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 2, арк.4.

<sup>77</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.99.

<sup>78</sup> ДАІФО, Ф.595, оп.1, спр.7, арк.21.

<sup>79</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.6, арк.7, 11, 16, 22, 29, 36, 46, 73, 86, 102; ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.4, 76 арк.

<sup>80</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.13, арк.3-10.

<sup>81</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.7, арк.5, 8, 74.

Обов'язкова постанова для місцевих судових установ військового генерал-губернатора графа Бобринського від 24 лютого 1915 р. визначала, що вищий нагляд за здійсненням правосуддя в Східній Галичині покладалася на спеціально призначену для цього особу, права і обов'язки якої і підлеглих йому чиновників обумовлювалися спеціальним наказом. Судочинство мало здійснюватися на основі австрійських матеріальних і процесуальних законів, але не від імені австрійської верховної влади, а "в ім'я закону". Судові заклади Галичини виключалися з-під нагляду австрійського Міністра юстиції і Вищого касаційного суду в м. Відні. Крім того, судові справи проти австрійського державного чи суспільного устрою підлягали закриттю<sup>82</sup>.

Станиславська центральна в'язниця була розрахована на 800 осіб. У квітні 1915 р. у ній утримувалося 65 арештантів громадян Австрії і 51 російський підданий. В установі працювало 30 наглядачів на чолі з начальником в'язниці п. Калоусом. Одночасно в'язниця мала незначний запас продовольства для арештантів, зарплату працівникам не виплачували. У частині її приміщень розмістився лазарет 7 піхотної російської дивізії.



*Станиславська в'язниця «Діброва»*

Була ще друга судова в'язниця на вулиці Білинського, розрахована на утримання 244 осіб (у квітні 1915 р. в установі працювало 11 наглядачів і 2 жінки-працівниці). У ній знаходилися арештанти виключно за розпорядженнями суду і згідно з винесеними вироками<sup>83</sup>.

Мовою судочинства стала російська, хоча тимчасово дозволялося використовувати і польську<sup>84</sup>. Російська окупаційна влада почала організовувати шкільництво, намагаючись вводити російську мову навчання. Для

<sup>82</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.3.

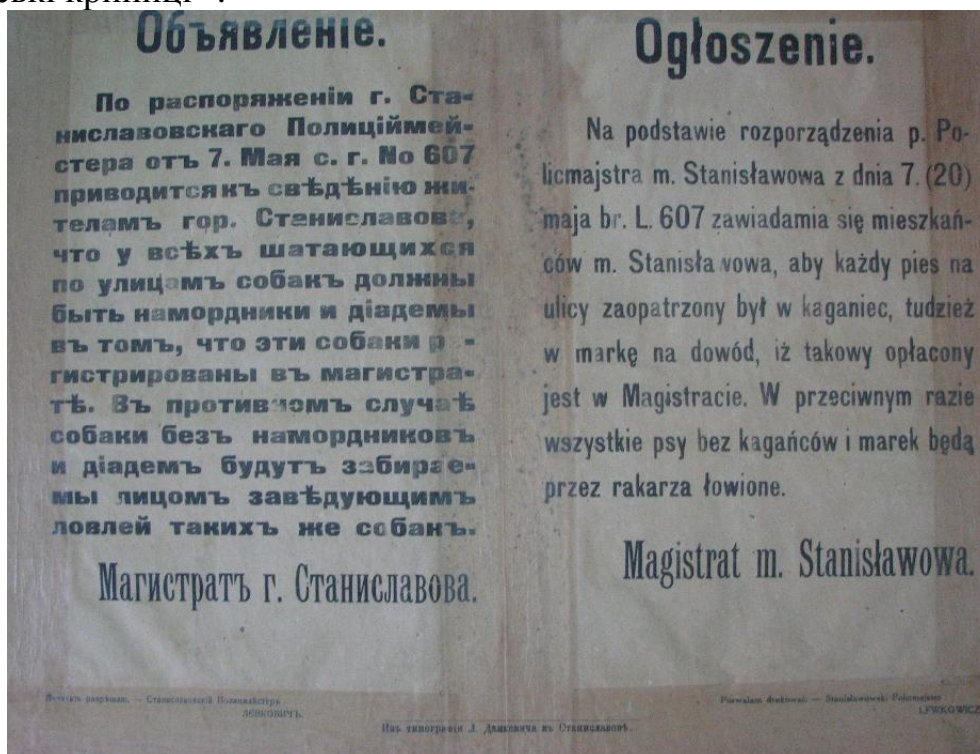
<sup>83</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.156.

<sup>84</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 2, арк.22.



цієї мети відкрили курси російської мови і розпочали підготовку до відкриття російської гімназії. Однак подальші військові дії перешкодили цим планам<sup>85</sup>.

Санітарний стан м. Станиславова, згідно з актом від 16 квітня 1915 р., “завдяки його природному розташуванню в здоровій рівнині, яка омивалася рікою Бистрицею, завдяки наявності великої кількості садів і парків, частковій каналізації, наявності достатньо чистої питної води і доброму обладнанню шпиталів”, визнавався задовільним<sup>86</sup>. У місті також налічувалося 42 міські криниці<sup>87</sup>.



*Оголошення Станиславського поліцеймейстера від 7 травня 1915 р. про заходи влади для боротьби з безпритульними собаками*

У цей час у місті на Мрочковській площі в трьохповерховій будівлі функціонувала одна міська лікарня, де в 49 приміщеннях було 120 ліжко-місць та особливе інфекційне відділення на 16 місць<sup>88\*\*\*</sup>. В обслузі лікарні працювало 2 лікарі, 11 медсестер, 11 осіб допоміжного персоналу<sup>89</sup>.

4 травня 1915 р. до міста прибув російський письменник О.Серафимович, який про свої враження розповів у нарисі “В Галичині”<sup>90</sup>. Він працював санітаром у лікувально-харчовальному загоні ім. Пирогова. У

<sup>85</sup> Ісаїв П. Історія міста Станіславова / П. Ісаїв // Альманах Станіславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.84.

<sup>86</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, арк.43.

<sup>87</sup> ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр. 271, арк.4.

<sup>88</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.9, арк.14.

\*\*\* Під час другої російської окупації епідеміологічна ситуація в місті була відносно стабільно (російська влад зафіксувала 5 хворих на черевний тиф, 1 – на віспу, 1 – на дизентерію).

<sup>89</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, арк.45.

<sup>90</sup> Назустріч мрії. – Ужгород: Карпати, 1978. – С.105.

своєму щоденнику О.Серафимович записав, що “весь вокзал завалений пораненими”<sup>91</sup>. Як кореспондент “Русских ведомостей” письменник на сторінках газети описав правдиву картину жаху і безглуздості імперіалістичної бойні, безглузких смертей сотень і тисяч молодих життів<sup>92</sup>.



*Військовий шпиталь у приміщенні колишнього Палацу Потоцьких*

Незважаючи на війну, російська поліція фіксувала в ресторанах, кав'ярнях і кінотеатрах присутність повій, а в Княгинині, Пасічній і Микитинцях “проституція вільно приховувалася”<sup>93\*\*\*\*</sup>. Відзначимо, що згідно з наказом начальника російського гарнізону від 14 квітня 1915 р. ресторани для офіцерів були відкриті до 24 години, кінотеатри до 23 години, а приватним особам прохід по вулицях, відвідування ресторанів і т.д. дозволялося лише до 22 години<sup>94</sup>.

## **Розділ 2. Відновлення австрійського урядування в місті в 1915 р. і повернення російських окупаційних військ у 1916 р.**

8 червня 1915 р. до Станиславова знову входять австрійці. Вони одразу ж розстріляли кілька десятків мешканців міста, в тому числі й відомих громадських діячів та робітників-залізничників, які працювали на залізниці у

---

<sup>91</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.23.

<sup>92</sup> Серафимович А.С. Собрание сочинений в четырех томах / А.С. Серафимович. – М.: Изд-во “Правда”, 1987. – Т.3. – С.505.

<sup>93</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, арк.44-45.

\*\*\*\* За даними австрійської поліції в 1907 р. в місті налічувалося 198 зареєстрованих повій та 710 прихованих, з них лише 15 пройшли медогляд навесні 1915 р.

<sup>94</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.80.

росіян за поденну плату<sup>95</sup>. Багато людей за симпатію до росіян заарештовано та відправлено в австрійські табори Талергоф та Гмінд<sup>96</sup>.

Одночасно перебування міста у прифронтовій зоні призвело до зростання злочинності. Зокрема, 24 лютого 1916 р. в місті було поширено заклик про необхідність боротьби зі злочинцями, шахраями та зрадниками. У свою чергу, 13 березня 1916 р. мешканців міста було попереджено про заборону під страхом смерті допомагати розбійникам із колишніх полонених, що під керівництвом російських офіцерів чинили грабунки, вбивства і підпали<sup>97</sup>.

Місто занепадало і, як писав дослідник міської історії М.Струмінський, скоро могло нагадувати руїну<sup>98</sup>. Незабаром, після відступу росіян, у Станіславові спалахнула епідемія віспи, яка швидко поширювалася<sup>99</sup>. У цілях запобігання появі холери 10 липня 1915 р. в місті було розповсюджено оголошення, що кожна людина повинна повідомляти про появу симптомів захворювання у членів її родини<sup>100</sup>. 8 січня 1916 р. рішенням Магістрату було також заборонено самовільну ексгумацію трупів загиблих солдатів їхніми родичами<sup>101</sup>.

23 лютого 1916 р. в місті оголосили про обов'язкове щеплення від віспи. Для стимулювання цієї процедури було попереджено, що без свідоцтва про щеплення не даватимуть хлібних карточок, паспортів, перепусток для подорожей, не виплачуватимуться гроші за військові постой, заблокованим буде доступ до торгів і ярмарок і навіть до публічних домів. Органи поліції контролювали процес щеплення, а мешканці мали повідомляти про нещеплених. З 28 березня 1916 р. мешканці на випадок виїзду з міста мали мати в документах інформацію від міського лікаря про відсутність інфекційних хвороб. 10 квітня 1916 р. було проведене безплатне щеплення від холери<sup>102</sup>.

Станіславівців також активно закликали дотримуватися чистоти і порядку. У місті діяла спеціальна санітарна комісія, яка на нерадивих господарів накладала штрафи чи наказувала їх арештами<sup>103</sup>.

Після повернення австрійської влади гостро постало питання відбудови зруйнованої інфраструктури. 14 липня 1915 р. представники м. Станіславова взяли участь у роботі організації “Спілка 30 міст Галицьких”, яка діяла в м.

---

<sup>95</sup> Арсенич П. Шлях крізь ХХ століття / П.Арсенич // Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ, 1987. – 23 травня.

<sup>96</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.23.

<sup>97</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.22, 30.

<sup>98</sup> Струмінський М. Історія міста Станіслава / Мартин Струмінський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С.41.

<sup>99</sup> Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Ліллі Еклер / Л.Цеклер. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С.66.

<sup>100</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.27.

<sup>101</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 6.

<sup>102</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.20, 38, 40.

<sup>103</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.32-33.



Кракові. Організація прийняла рішення про широку порятункову акцію в цілях економічної та технічної відбудови міст. Засобами для відбудови мали б стати субвенції та інші ресурси. Для отримання допомоги слід було оцінити військову шкоду економіці і приватним особам. Для аналізу нанесених збитків при магістратах мали б бути відкриті спеціальні бюро, які б склалися з архітекторів, чиновників і представників громадськості. Робота з оцінки збитків мала бути завершена до 10 серпня 1915 р.<sup>104</sup>.

Крім того, 12 серпня 1915 р. в місті було поширено оголошення про можливість заявити в Магістрат про збитки, завдані війною, а з 19 серпня можна було повідомити в Магістрат про матеріальні втрати від квартирування під час війни військових чи утримання коней у приміщеннях міщан<sup>105</sup>.

З поверненням австрійської влади вже у вересні-жовтні 1915 р. відроджується система освіти. Так, у монастирських навчальних і виховних закладах Василянок налагоджується нормальна робота, хіба що дедалі відчутніше дошкуляли матеріальні нестатки. Зокрема, в червні 1916 р. випускниці вчительської семінарії з успіхом склали випускні екзамени. Станіславівські Василянки також опікувалися дитячим садочком на Майзлях<sup>106</sup>.

У приміщенні Станіславівської вищої реальної школи спочатку засідала призовна комісія, а з 11 вересня 1915 р. у школі розпочався навчальний рік. Довелося наздоганяти пропущене, тому планували вчитися до 31 липня 1916 року. Та через складну ситуацію на фронті всіх відправили на канікули вже 16 червня 1916 р.<sup>107</sup>.

---

<sup>104</sup> ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.268, арк.1.

<sup>105</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк. 31, 34.

<sup>106</sup> Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С.64, 66.

<sup>107</sup> Бондарев І. Війна та школа / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 24 травня. – С.20.



*Руїни м. Станіславова. Поштівка*

В умовах військових злигоднів австрійська влада намагалася уникнути спекуляцій на продуктовому ринку і жорстко регламентувала соціально-економічне життя. Так, 12 червня 1915 р. було визначено офіційний курс німецької марки – 1 корона 30 сотиків. 20 вересня 1915 р. було повідомлено, що виплати по банківських зобов'язаннях не скасовувалися, а відстрочено сплату лише деяких зобов'язань<sup>108</sup>. Цікаво, що в березні 1916 р. мешканці міста пройшли процедуру оприлюднення своїх прибутків<sup>109</sup>.

Оголошення Магістрату міста від 8 червня 1915 р. наказувало торгівцям мукою і збіжжям тримати свої запаси недоторканими, а торгівлю з приватними особами здійснювати тільки після особливого дозволу міської влади<sup>110</sup>. 14 червня 1915 р. Магістрат заборонив продаж спиртних напоїв, вивезення з міста споживчих товарів і худоби без спеціальних дозволів, оголосив про прийом зброї та амуніції, а також предметів власності, які потрапили до людей шляхом пограбування справжніх власників. Солдати, які потрапили до російського полону, а потім втекли і перебували в місті, мали з'явитися в мобілізаційну команду в Магістрат. З міста заборонявся виїзд без спеціальної перепустки. Публічні закриті заклади могли працювати з 21.00 до 06.00, ресторани до 23.00 (кав'ярні “Уніон” і “Габсбург” до 24.00), а пересування по місту було заборонено з 23.00 до 3.30<sup>111</sup>.

<sup>108</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.15, 39.

<sup>109</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.29.

<sup>110</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.15.

<sup>111</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.19, 20.

15 червня 1915 р. в місті було поширено попередження Магістрату про покарання населення за приховування споживчих товарів, завищення цін на товари, спекуляції, обважування<sup>112</sup>. Відповідно до рішень магістрату від 19 червня 1915 р. робота продовольчих магазинів була обов'язковою. Крім того, мешканці зобов'язувалися прозвітуватися про наявність у них худоби. З 23 вересня 1915 р. розпочався обов'язковий перепис продуктів харчування у населення<sup>113</sup>.

Згідно з розпорядженням від 18 серпня 1915 р. можна було як дрібне печиво випікати тільки округлі булочки на воді вагою у 35 грамів і продавати їх за ціною 4 гроші за штуку. Мука для печива мала бути тільки пшенична, а для випікання хліба – як пшенична, так і житня. Хліб мав випікатися в буханках вагою не менше 280 грам, а ціна його мала становити 5 сотиків за 70 грам<sup>114</sup>.

25 січня 1916 р. було введено ще ряд правил і обмежень для пекарень та кондитерських. Зокрема, заборонялося випікання хліба з пшеничної муки, печива з дріжджового тіста, кондитерські вироби не можна було випікати з пшеничної і житньої муки та вони могли продаватися тільки два дні на тиждень, заборонялося виставляти печиво на столах у пекарнях і цукернях, продавці хліба мали за бажанням покупця продавати його шматками<sup>115</sup>.

5 лютого 1916 р. Магістрат заборонив виготовлення і продаж печива. Хліб можна було випікати тільки у поздовжніх і круглих буханках, які за повного охолодження мали важити 280 грамів і продавати хліб мали теж охолодженим. Буханка мала легко ділитися на чотири частини по 70 грамів кожна. Крім того, до хліба треба було примусово добавляти 20% картопляної суміші. Ціна хліба не могла бути більшою 3-5 сотиків за 70 грамів і 7 сотиків за кожні 140 грамів<sup>116</sup>.

У підсумку соціально-економічна криза застала владу з 3 листопада 1915 р. оголосити про запровадження в місті карточок на хліб і муку, а з 7 листопада особи, які перебували в Станиславові більше 24 годин, мали отримувати спеціальні дозволи<sup>117</sup>.

Розпорядженням цісарсько-королівського намісника краю Г.Колларда від 11 січня 1916 р. в місті встановлювалися максимальні ціни на муку. Так, мука пшенична хлібна і житня мали коштувати не більше 50 сотиків. У випадку невиконання цих цінових вимог влада і поліція попереджали про реквізиції та покарання штрафами до 2000 корон або арешт до трьох місяців. 27 січня 1916 р. Магістрат заборонив продаж хліба і кондитерських виробів за відсутності хлібних карточок<sup>118</sup>.

---

<sup>112</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.8.

<sup>113</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.21-22, 40.

<sup>114</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.5.

<sup>115</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.12.

<sup>116</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.17.

<sup>117</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк. 47-48.

<sup>118</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 1, 14.

Вкінці-кінців 4 лютого 1916 р. було введено обмеження на вживання хліба на одну особу (для працюючих – 300 грамів на особу; для родин працюючих – 200 грамів на особу). Мешканців міста попереджали: якщо “хтось використає легковажно свої запаси чи в інший спосіб їх позбудеться, то буде відчувати голод, бо для нього хліба не буде”. 13 березня 1916 р. з ціллю унеможливлення дефіциту було оголошено, що купити хліб і муку можна тільки в тій гміні, в якій була видана хлібна карточка, а з 16 березня мешканці міста мали визначитися з торгівельним закладом (з 25 запропонованих), де б вони отоварювали свої хлібні карточки<sup>119</sup>.

Для боротьби зі спекуляціями і приховуванням запасів цукру Магістрат 14 січня 1916 р. визначив 17 продавців цукру, що могли його продавати за фіксованою ціною – 1 корона 6 сотиків. Натомість 27 січня 1916 р. було оголошено максимальні ціни на нафту (1 літр нафти – 44 сотики). 5 лютого 1916 р. влада почала вимагати від всіх виробників і продавців цукру повідомити про його запаси та попередила, що приховування запасів цукру карається арештом від 1 місяця до 1 року<sup>120</sup>.

Розпорядженням австрійського намісника від 6 березня 1916 р. заборонявся продаж молока і молочних продуктів у закладах громадського харчування з 14.00 до 19.00. Винятки були зроблені тільки для їдалень, де харчувалися незаможні громадяни. У них можна було продавати молочні продукти також і з 14.00 до 15.00 та з 18.00 до 19.00<sup>121</sup>.

Соціально-економічна ситуація не покращувалася, а тому 20 березня 1916 р. було введено карточки на цукор для тих родин, що мали запаси цукру не більше 2,5 кг на особу. Цукерні, кав'ярні, ресторації мали подати до органів влади інформацію про свої потреби у цукрі, а також повідомити про наявні резерви кави. Одночасно сільськогосподарські виробники, торговці і підприємці мали прозвітувати місту про стан запасів картоплі в місті<sup>122</sup>.

Магістрат також ініціював в місті ряд акцій, що мали допомогти Австрії у війні. 14 серпня 1915 р. було оголошено про початок закупівлі у населення для військових потреб “різного роду металів”. 30 вересня 1915 р. Магістрат міста звернувся до населення з проханням допомогти військовим продуктами, фуражем та дровами з наступною компенсацією витрат, а 1 жовтня в Станіславові була проведена патріотичний збір металу для потреб армії<sup>123</sup>.

5 жовтня 1915 р. в місті було розповсюджено заклик цісарсько-королівського намісника краю Г.Колларда про необхідність участі населення у військовій позичці “для виконання великих завдань”. 21 квітня 1916 р. патріотична позичка на військові потреби була повторена<sup>124</sup>. Імовірні патріотичні заклики до громадськості міста не мали значного ефекту, бо вже 20 жовтня 1915 р. було оголошено про реквізицію для потреб армії всілякої

---

<sup>119</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 15, 28, 31.

<sup>120</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.9, 13, 16.

<sup>121</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 2.

<sup>122</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.34-36.

<sup>123</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.32, 42-43.

<sup>124</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.42.

металічної посуду, 11 листопада розпочався збір різноманітних металів, пільги отримували тільки промислові підприємства, що мали військові замовлення (оголошення від 25 січня 1916 р. встановило пропорції для реквізицій – 1/3 металічних предметів у фабрикантів і промисловців і 1/2 від власників ресторацій, шинків, пекарень). 12 листопада 1915 р. з'явилися оголошення про збір за винагороду предметів із золота та срібла. 5 грудня 1915 р. і 10 травня 1916 р. в місті знову оголошувалося про закупівлю в населення металічного посуду, а 9 грудня 1915 р. розпочали закупляти продукти харчування<sup>125</sup>.

Громадськість міста теж ініціювала допомогіві акції на користь австрійської армії. Так, 31 березня 1916 р. в місті було оголошено про створення Комітету, який би займався збиранням великодніх дарів і жертв для австрійських жовнірів 58 полку піхоти і 20 полку оборони краювої. Головою комітету стала Софія Морвіцова, а її заступниками – Анна Бібрінгова та Олександр Олесницька<sup>126</sup>.

Незважаючи на всі злигодні війни, місто продовжувало розвиватися. Так, рішенням Магістрату від 5 травня 1916 р. було дано дозвіл на початок робіт з прокладання каналізаційних мереж між вулицями Сапіжинською і Собеського<sup>127</sup>. Одночасно Магістрат 14 січня 1916 р. оголосив, щоб власники сільськогосподарських угідь зголошувалися за допомогою для проведення весняно-польових робіт. Відзначимо також, що, незважаючи на війну, австрійська влада з ціллю економії витрат на освітлення у ніч з 30 квітня на 1 травня 1916 р. здійснила перехід на літній час<sup>128</sup>.

Австрійська влада активно займалася поповненням своїх військових лав за рахунок станиславівців. Зокрема, 18 червня Магістрат попередив про покарання за ухилення від військової служби, а 22 червня 1915 р. в місті було розповсюджено оголошення про видачу чоловікам від 16 до 50 років карт побуту (реєстрації) і їх обов'язкову появу для мобілізації у військо<sup>129</sup>. Мобілізацію в австрійську армію також оголошували 25 червня, 9 і 11 липня, 28 вересня, 6 жовтня, 18 листопада, 22 грудня 1915 р.<sup>130</sup>

---

<sup>125</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк. 46, 49-50, 52, 54; спр.6, арк.11, 44.

<sup>126</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 4.

<sup>127</sup> ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.269, арк. 1-2.

<sup>128</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.7, 43.

<sup>129</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.9, 23.

<sup>130</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.24, 26, 28, 41, 45, 51, 58.



*Казарми 8-ої кавалерійської дивізії у м. Станиславові*

Для поповнення армії 25 серпня 1915 р. було навіть оголошено про набір в ополчення відставних військових, а наступного дня розпочалися навчання з військової справи для ополченців<sup>131</sup>. 24 січня 1916 р. австрійські чиновники знову спробували провести загальну мобілізацію мешканців міста. Але явка призовників була дуже низька, і мобілізація фактично зірвалася<sup>132</sup>. У подальшому військову мобілізацію в місті оголошували ще 6, 9, 28, 30 березня 1916 р.<sup>133</sup>.

Згідно з повідомленням Станиславського поліцмейстера начальнику контррозвідувального відділення штабу 7-ої російської армії від 29 вересня 1916 р. після другого відступу росіян з Станиславова австрійці заснували в місті школу шпіонажу, яка після Брусилівського прориву була перенесена до м. Калуша. У школу, як зазначали росіяни, брали силою, йшли туди й добровільно, переважно учні гімназій (російська поліція мала детальні дані про 8 випускників цієї школи)<sup>134</sup>.

Для допомоги австрійській армії влада намагалася унеможливити чи мінімізувати будь-які негативні для військових чинники. Так, 2 березня 1916 р. було заборонено тримати в господарстві поштових голубів, як таких, що “надаються до далеких польотів”. З 21 квітня 1916 р. не дозволяли оголошувати прогнози погоди під час військових дій<sup>135</sup>.

Перша світова війна внесла радикальні зміни і в життя німецьких колоністів міста. Перед загрозою наступу російських військ у вересні 1914 р.

<sup>131</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, арк.36-37.

<sup>132</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.23-24.

<sup>133</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.26-27, 37, 39.

<sup>134</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.32, арк. 16-17.

<sup>135</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.25, 41.



значна частина місцевих протестантів евакуювалася. Зокрема, між ними були станіславські благодійні установи, які церковна влада вирішила перенести до австрійської місцевості Галлнойкірхен<sup>136</sup>.



*Княгинин-колонія. вул. Цюклера. Поштівка*

Уже після відходу російських військ з краю в червні 1915 р. євангелістський пастор Т.Цеклер повернувся до Станиславова і зайнявся відновленням церковного і шкільного життя місцевих німців. Справу відродження спільноти утруднював і той факт, що всі вчителі були мобілізовані до австро-угорської армії. Невдовзі, восени того ж року, з ініціативи євангелістського правління в Станиславові відкрили курси для шкільних сестер<sup>137</sup>.

Наприкінці липня 1915 р. до Станиславова повернувся заступник керівника єврейської релігійної громади О.Блюменфельд. А 17 жовтня після формальної перерви, яка почалася 1 серпня 1914 р., до виконання своїх обов'язків приступив керівник громади доктор Е.Фішлер<sup>138</sup>.

<sup>136</sup> Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Ліллі Цеклер / Л.Цеклер. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С.12.

<sup>137</sup> Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Ліллі Цеклер / Л.Цеклер. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С.13.

<sup>138</sup> Штрайт Л. Станіславські синагоги / Л.Штрайт. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 112 с. – С.82.



*Євреї читають останні військові повідомлення перед комендатурою в  
Станіславові*

З нагоди визволення Станіслава доктор Е.Фішлер від імені єврейського населення – як то зробили представники всіх інших націй у Станіславові – вислав телеграму до головнокомандувача австрійської армії архієпископа Фрідріха: “До переможного звільнення героїчною мужньою армією міста, яке з невеликими перервами впродовж майже десяти місяців перебувало під жахливим російським пануванням, дозволяю собі Вашій цісарсько-королівській Високості передати від імені патріотичного жидівського населення міста найглибші побажання щастя”<sup>139</sup>.

На противагу російській окупаційній владі, за якої солдати навіть знищили погруддя Т.Шевченка на будівлі “Сокола” (сучасне приміщення “Просвіти”)<sup>140</sup>, українська спільнота намагалася відроджувати національне життя. Відзначимо, що уже восени 1915 р. в м.Станіславові була створена благодійна організація “Комітет допомоги раненим та хворим українським воякам”<sup>141</sup>, яку була правонаступницею аналогічної віденської організації. Організацію спочатку очолила С.Олесницька, а пізніше Н.Бачинська. Духовним провідником структури став о. І.Фіголь.

Комітет опікувався українськими вояками в шпиталях і зустрічав спорадичний спротив тільки зі сторони поляків, що заперечували наявність

---

<sup>139</sup> Штрайт Л. Станіславські синагоги / Л.Штрайт. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 112 с. – С.82.

<sup>140</sup> Арсенич П., Вівчар Б. У цих стінах витає дух українства / П.Арсенич, Б.Вівчар // Галичина. – Івано-Франківськ, 2010 – 9 вересня. – С.13.

<sup>141</sup> Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – С.74.

українців. Під час святкування Різдва Христового у 1916 р. організація підготувала понад 300 подарунків для Українського січового стрілецтва<sup>142</sup>.

8 червня 1916 р. мешканці міста урочисто відсвяткували річницю звільнення від російської окупації. У зв'язку з цим у церквах відбулися урочисті богослужіння, а місто святково прикрасили<sup>143</sup>.

Влітку 1916 р. почався відомий “Брусилівський прорив” – російські війська під керівництвом генерала О. Брусилова на широкій смузі фронту прорвали оборону австрійців і швидкими темпами почали просуватися вглиб території ворога. 28 липня праве крило 9-ї російської армії, маючи 144 000 бійців проти 89 000 австро-німців, одночасно з іншими арміями Брусилова (крім 11-ої) розпочало наступ у напрямку Галич – Станиславів. Про насиченість військової сили на цій ділянці фронту свідчив хоча б той факт, що на галицькому напрямку (Загір'я – Галич – Єзупіль – Угринів – Драгомирчани) австрійське командування сконцентрувало 44 батальони чисельністю 35800 штиків, 16 ескадронів у складі 2400 шабель<sup>144</sup>.

11 серпня м. Станиславів було захоплено росіянами<sup>145</sup>. Як свідчать спогади учасника штурму міста у 1916 р. унтер-офіцера 7 прикордонного Заамурського піхотного полку О.Яковлева місто було захоплено протягом одного дня. Проте росіяни наштовхнулися на сильний опір австрійців і просувалися під масованим артилерійським вогнем. Наступ розвивався настільки стрімко, що всі товари лишилися на місці. Але грабунків вдалося уникнути, бо “нікому нічого не потрібно було”<sup>146</sup>.

О.Яковлев також залишив нам свої враження від місцевого населення. Він згадував, що “населення до нас відносилось добре, як до своїх. Ми також до населення були доброзичливі. Але були такі, що мали фільварки та заводи, і вони шпигували, і продавали нас австрійцям”<sup>147</sup>. Відповідно тепер уже заарештовували і відсиляли до Сибіру тих міщан, які симпатизували австрійцям.

У результаті Брусилівського прориву на окупованих російськими арміями територіях було утворене “Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, захоплених по праву війни”, яке очолив Ф.Ф.Трепов.

---

<sup>142</sup> Бойчук Д. Слідами минулого. Спогади про працю жіноцтва в Станиславові / Д. Бойчук // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.429; Навроцька-Лунева І. Харитативна акція жіноцтва у Станиславові під час Першої світової війни / І.Навроцька-Лунева // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.474.

<sup>143</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 45.

<sup>144</sup> Андрухів І., Гаврилук С. Тисмениця / І.Андрухів, С.Гаврилук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С.199.

<sup>145</sup> Первая мировая война 1914 - 1818 [http://www.world-history.ru/events\\_about/867/2057.html](http://www.world-history.ru/events_about/867/2057.html) Сайт відвідано 22 липня 2011 р.

<sup>146</sup> Бондарев І., Арсенич П. Як я брав Станиславів / І. Бондарев, П.Арсенич // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 19 січня. – С.20.

<sup>147</sup> Бондарев І., Арсенич П. Як я брав Станиславів / І. Бондарев, П.Арсенич // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 19 січня. – С.20.



Діяльність його уряду (липень 1916 – лютий 1917 рр.) була спрямована на забезпечення потреб російської армії та фронту<sup>148</sup>.



*Російський військовий обоз проходить центром міста у 1916 р.*

Станиславів опинився у прифронтовій зоні – на пагорбах за річкою Бистрицею Солотвинською (район сіл Пасічної і Загвіздя) отаборилися австрійські війська. Тут були встановлені артилерійські батареї, які періодично обстрілювали місто. У зв'язку з цим з'явився наказ по військовому гарнізону міста від 7 листопада 1916 р., у якому вказувалося: “Через те, що м. Станиславів часами обстрілюється артилерійським вогнем ворога, всім військовим чином забороняється ходіння по місту групами. Це ж розпорядження стосується і місцевого населення...”<sup>149</sup>.

Сестри Василянки згадували, що “цілими днями слухали безперервний рев літаків та пронизливий свист куль. Але найстрашніші були ночі. Ціле місто, освітлене рефлекторами, тремтіло від частих боїв та жахливих наступів військ. Пекельні крики наступаючих, зойки ранених зливалися разом із безперервною стріляниною в один лячний грюкіт, що доходив аж до монастиря”<sup>150</sup>.

<sup>148</sup> Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1917 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / І.В.Кучера. – Чернівці, 2005 –С.11.

<sup>149</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 51, арк.52.

<sup>150</sup> Сабол С. ЧСВВ. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька. ЧСВВ. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – Відділ української літератури в Пряшеві, 1992. – С.122.





*Російські військові на позиціях*

Унаслідок бомбардувань було дуже пошкоджено ратушу, зруйновано навколо багато будинків. Значних пошкоджень зазнали вірменський костел та приміщення колишнього єзуїтського колегіуму<sup>151</sup>. Одночасно село Пасічна було майже повністю знищене та залишилося всього 6-8 хат і церква<sup>152</sup>.

Відзначимо, що на шляху наступаючих російських військ, які захопили Станіславів, стали перекинуті з Анатолії дві турецькі дивізії<sup>153</sup>. Натомість у Станіславові станом на 31 грудня 1916 р. були розквартировані частини 1 і 3 Заамурської дивізій (є дані про розташування в місті 7, 8, 9, 10 Заамурських піхотних полків), підрозділи Свірського полку і Грезовецького полку, 30 важкий дивізіон 74 артилерійської бригади, 79 артилерійська бригада, 55 Донська особлива козака сотня, 1 уральська козацька сотня, 36 саперний батальйон<sup>154</sup>.

---

<sup>151</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.25.

<sup>152</sup> Зубаль С. Село Пасічна – його топографія, історія і побут / С. Зубаль // Альманах Станіславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.719.

<sup>153</sup> Кукурудза А. Турецькі війська в Галичині під час Першої світової війни / Андрій Кукурудза // Україна, Галичина, Гуцульщина: історія, політика, культура. Збірник статей та повідомлень наукової конференції з міжнародною участю “Гуцульщина як історико-культурний феномен” / Упорядкування і загальна наукова редакція Івана Монолатія. – Коломия: Вік, 2009. – С.85.

<sup>154</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.45, арк.27, 50.



*Лінія фронту за м. Станиславом біля с. Ямниці  
(світлина з колекції І.Дейчаківського)*

Одразу після приходу росіян було розповсюджено оголошення начальника гарнізону генерал-майора Осипова і коменданта міста підполковника Долинського про введення комендантської години. Вихід на вулиці міста дозволявся з 6.00 до 21.00 годин, ресторації мали бути закриті о 18.00, кав'ярні о 20.00 (за винятком ресторації і кав'ярні при готелю "Австрія", що могли бути відкриті до 23.00). Вікна в будинках у бік півночі, заходу і півдня мали бути зачинені і неосвічені. Населенню заборонялося вилазити і перебувати на стрихах, парканах, деревах<sup>155</sup>.

Оповіднення російської влади від 13 серпня 1916 р. інформувало населення, що всі, хто приховує австрійських чи німецьких військових, винні у шпигунстві і диверсіях, підлягатимуть військово-польовому суду. Мешканці міста мали здати зброю, повідомляти про приїзд і вибуття осіб. Заборонялися всілякі товариські зустрічі, видання газет, журналів, листівок. Протягом 48 годин міщани мали доповісти про всі незареєстровані засоби зв'язку включно з поштовими голубами. Крім того, з міста заборонялося вивозити мідь, цинк, інші метали, шкіру, а також продовольчі продукти. Відзначимо, що 27-28 серпня 1916 р. були проведені ревізії мотоциклів і велосипедів для потреб армії.

У місті мало бути припинено продаж алкогольних напоїв, а також продукування і продаж видань, що висміюють Росію (книгарні мали вилучити з продажу подібну літературу, в іншому випадку власникам загрожувало заслання в Сибір). Мешканцям міста було заборонено купувати в жовнів речі, нищити військово-польові укріплення. Було навіть регламентовано час, його в Станиславові можна було числити за петроградським часом<sup>156</sup>.

<sup>155</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.46.

<sup>156</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.47, 50.

Росіяни розпочали видачу нових хлібних та цукрових карточок, була дозволена торгівля продуктами харчування. Магазини, що не відкривалися, підлягали ревізії. Відзначимо, що євреям росіяни видавали хлібні та цукрові карточки окремо від християн. Це теж було проявом національної дискримінації<sup>157</sup>.

Для грошового обігу був встановлений наступний курс: австрійська корона – 39 російських копійок, німецька – 46 російських копійок (для золотої монети); австрійська корона – 25 копійок, німецькі – 30 російських копійок (для срібної монети); австрійська корона – 15 російських копійок, німецька – 17 російських копійок (для банкнот)<sup>158</sup>.

Згідно з даними Магістрату м. Станиславова, які були викладені в листі до начальника Станиславського повіту 3 вересня 1916 р. в місті налічувалося близько 28000 жителів (поліцейські дані відповідно до реєстраційних карток від 27 листопада 1916 р. дали дещо точніші дані – 4067 чоловіків, 10521 жінка, 11429 дітей), як постійних так і евакуйованих з інших гмін. Імовірно, в міських гмінах залишалося: в Княгинині містечку – біля 6600 мешканців, у Княгинині колонії – біля 3000 (ці гміни були окремими адміністративними одиницями, мали окремі управління, і Магістрат не міг відносно них видавати якісь розпорядження)<sup>159</sup>.

У той же час у 1914 р. за даними “Провідника по Галичині” за авторством М.Орловіча в Станиславові нараховувалося 64000 мешканців, з яких половину складали євреї. За кількістю населення місто було третім містом Галичини<sup>160</sup>. Але в будь-якому випадку, війна призвела до зменшення чисельності населення міста. Так, за підрахунками В.Клапчука кількість мешканців Станиславова з 1910 по 1921 рр. зменшилася на 15,4%<sup>161</sup>.

Відзначимо, що Магістрат (див. таблицю №1, додаток №3), крім президії, складався всього з восьми підрозділів, і як на сьогодні, був дуже малочисельним (20 чиновників разом з бургомістром і його заступником). До того ж у це число входили два лікарі, 2 ветеринари, а також керівники газового заводу і бойні<sup>162</sup>.

### Таблиця №1 Структура Магістрату м. Станиславова та поділ справ у 1916 р.

(згідно з даними ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.38-39)

Назва структурного підрозділу	Компетенція	Відповідальні особи
-------------------------------	-------------	---------------------

<sup>157</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 49, 55, 57.

<sup>158</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк. 47.

<sup>159</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк. 2, 109.

<sup>160</sup> Попович Л.М. Станиславів і його населення в 1732 – 1970 рр. // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.194.

<sup>161</sup> Клапчук В. Руйнівний вплив Першої світової війни на соціально-економічний стан Центрального Передкарпаття / В.Клапчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. – Вип.18. – Львів, 2009. – С.135.

<sup>162</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.38-39.

Президіум	Центральна управа міста, загальне спрямування справ, репрезентація громади	М.Левицький, А.Горецький
Відділ адміністративний	Управа міськими заводами, майном, будівлями, землями, школи. Кадри. Пожежна охорона, соціальні допомоги	М.Левицький, А.Горецький
Відділ поліцейський	Квартири, списки жителів, фіакри, діла промислові, повії	В.Хендриховський
Відділ технічний	Стан доріг, водопровід, каналізація, мости, кладовище	А.Левицький, К.Захаріяевич
Відділ санітарний	Епідемії, кладовища, ветеринарні справи, лікувальні справи	лікар С.Кубішталь, лікар Р.Яросевич, А.Банах, Хепогер, Ковальський
Бухгалтерія і каса	Бухгалтерія, податки, екземпція, міська каса і госпітальна	Мосевич, Городзевич, Залманович, Якимович, Соболевський
Бойня	не діюча на той час	А.Горецький
Газовий завод	не діючий на той час	А.Дзюжинський
Апровізація	Закупівля товарів, управління міськими магазинами	С.Кондрачевич

Для потреб міста на тиждень було необхідно 1500 пудів пшеничної муки, 1500 пудів хліба, 1500 пудів круп, 400 пудів цукру, 20 пудів чаю, 20 пудів дріжджів, 1500 пудів різних жирів, 400 пудів солі, 20 свиней<sup>163</sup>. Так, у січні 1917 р. місто планувало витратити 6500 пудів муки пшеничної, 6600 пудів житньої муки, 6600 пудів різних круп, 2000 пудів цукру, 100 пудів чаю, 100 пудів дріжджів, 6000 пудів різних жирів, 2000 пудів солі, 100 пудів свічок, 2000 пудів гасу<sup>164</sup>.

У статистичних звітах поліцейного відділення міста містилися дані про фабрики, заводи, склади і майстерні в районі Станиславова. А саме: 5 шкірзаводів, 2 цегляних заводи, столярна майстерня, фабрика возів, фабрика лікерів, пивоварний завод, завод з виробництва дріжджів, чавунно-литтєвий завод, ткацька фабрика, спиртоочисний завод, спиртовий завод, 2 слюсарно-механічні майстерні, лісопильний завод і лісові склади. Частина з цих підприємств на той момент не працювала, а більшість їх власників виїхала вглиб Австрії<sup>165</sup> (див. додаток №4). Міські підприємства могли бути зупинені також через реквізиції, так як це сталося з міською бойнею на вул. Голуховського, яка через реквізицію машинних ременів з 25 липня 1916 р. не діяла<sup>166</sup>.

Архівні матеріали дають змогу прослідкувати як знищували обладнання промислових об'єктів в місті. Так, електрична станція під час військових дій зазнала тільки зовнішніх руйнувань. Потім з неї для потреб

<sup>163</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 30.

<sup>164</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 73-74.

<sup>165</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.59-60.

<sup>166</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.46, арк.8.



армії у кінці 1916 - на початку 1917 рр. поступово реквізували динамомашину (для 3 Заамурської дивізії), акумулятори, кислоти, стовпи і дротяні огорожі (самовільно), дозиметр (для Уральських гірських заводів) і тд.<sup>167</sup>.

Були ще дані про млин, ковбасну фабрику, міський газовий завод, фабрику з виготовлення паркету, 7 взуттєвих майстерень, 7 аптек. Число торгових закладів становило 171, в місті були готелі – Габсбург (20 номерів), Уніон (34 номери), Гюбнер (20 номерів), Австрія (18 номерів), Центральний (18 номерів), Європейський (16 номерів), Під чорним орлом (12 номерів)<sup>168</sup>.



*готель «Уніон» на вул. Сапєжинській (тепер вул. Незалежності)*

Незважаючи на війну, в місті працювало десять перевізників. Ціна на проїзд фіакром хиталася від 1 корони 20 грош до 4 корон залежно від комфортності та тривалості поїздки<sup>169</sup>. Для трамбування і збереження шосейних доріг місто мало один трактор<sup>170</sup>.

У місті значною мірою була розвинута соціально-культурна сфера. Зокрема, у м. Станиславові було 3 друкарні, 4 кінотеатри, театр товариства ім. С.Монюшка, 7 книжкових і канцелярських магазинів. Відповідно до реєстраційних карток станом на 27 листопада 1916 р. у місті проживало 4399 представників інтелігенції та членів їх сімей (440 чоловіки, 1754 жінки, 2205 дітей)<sup>171</sup>.

Станом на 20 листопада 1916 р. у мешканців налічувалося 267 одиниць великої і дрібної рогатої худоби, 166 свиней, 102 робочих коня<sup>172</sup>. У свою чергу 58 осіб в місті торгували м'ясом<sup>173</sup>.

<sup>167</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.3, 201 арк.17-18.

<sup>168</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.64-67, 73-74, 81, 113-117.

<sup>169</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 142-143.

<sup>170</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 51, арк.134.

<sup>171</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.109-111, 125.

<sup>172</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.51.

<sup>173</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.2, арк. 84.

Зібрано було не більше 1/3 врожаю, а решта була знищена у ході військових дій. Врожаю було недостатньо для продовольчих потреб, а до того ж озимина була посіяна не більше, як на 40% площ сільськогосподарських угідь (решта була зайнята бойовими позиціями)<sup>174</sup>. Натомість для весняного посіву місто потребувало 10030 пудів насіння (у тому числі 2100 пудів вівса, 630 пудів пшениці, 500 пудів ячменю, 600 пудів жита, 120 пудів гороху, 360 пудів картоплі, 50 пудів проса)<sup>175</sup>.

У зв'язку з цими обставинами продовольчої допомоги в місті потребувало 10480 осіб, з них 1906 осіб становила інтелігенція. Ситуація частково вирішувалася за сприяння благодійних організацій. Так, при Магістраті Міщанським комітетом і Всеросійським Земським Союзом було утворено 2 крамнички і харчовий пункт. 12 крамничок було організовано Магістратом, 1 крамничка Союзом міст. У цих торгових центрах можна було придбати товари по собівартості, а харчовий пункт забезпечував до 200 безплатних обідів. У місті також функціонувало 6 притулків для бездомних, німечних та старих<sup>176</sup>.

Одночасно доступ бідноти до отримання на пільгових умовах продуктів харчування ускладнювався через корупційні дії російських службовців. Так, збереглася скарга Б.Чернявської від 27 жовтня 1916 р., в якій жінка звинувачувала місцевого городского в суб'єктивному й упередженому ставленні до людей, що прагнули потрапити до продуктового складу Всеросійського союзу міст<sup>177</sup>. Натомість у рапорті пристава від 23 листопада 1916 р. повідомлялося, що в соціальному магазині Всеросійського союзу міст продавщиця п. Кляра вибірково обслуговує міщан<sup>178</sup>.

Однак ні держава, ні благодійні організації не могли повністю охопити допомогою безпритульних і бурлакуючих дітей. Зокрема, Товариство св. Вікентія і Павла "Покровительство над покинутими хлопчиками" по вул. Газовій, 63 утримувало 30 хлопчиків, а кількість потребуючих була втричі більшою<sup>179</sup>.

Не завжди адекватно до сиротинців ставилися також солдати окупаційної російської армії. Так, в одній із скарг сестер-монахинь з будинку сиріт на вул. Казимирівській, 108 (опікувалися більше 50 сиротами) стверджувалося, що солдати двічі обкрадали їх худобу<sup>180</sup>.

Загалом, згідно з архівними даними в місті діяли наступні притулки для сиріт: "Дім сиріт" за адресою вул. Казимирівська, 108 (виховувалося 27 хлопчиків, 24 дівчинки); "Дім сиріт" за адресою: вул. П.Скарги, 26 (виховувалося 19 осіб); Дівочий сиротинець за адресою Сапіжинська, 56 (виховувалося 19 осіб); притулок брата Альберта і сестри Альбертинки

<sup>174</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.86.

<sup>175</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.2, арк.26.

<sup>176</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.109.

<sup>177</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.37, арк. 49.

<sup>178</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 85.

<sup>179</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.44, арк. 12.

<sup>180</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.79.

(виховувалося 23 особи); притулок в Княгинині Колонії (виховувалося 20 осіб); Дім сиріт за адресою вул. Газова, 63 (виховувалося 40 осіб)<sup>181</sup>.



*Будинок німецької школи і гімназія  
(тепер ЗОШ №11, вул. Б.Лепкого, 9)*

Для опіки над сиротами було створено спеціальний Міський комітет. 18 жовтня 1916 р. комітет закликав зголошуватися в Магістрат сиротам без батьків, напівсиротам з матір'ю та дітям з батьками, якщо батьки не могли їх забезпечити. Одночасно комітет закликав бездітні родини, щоб “схотіли прийняти до себе – принайменше на час війни – сироти погибаючі з голоду і зима”. 22 грудня 1916 р. Міський комітет опіки над сиротами оголосив про збір пожертв дітям-сиротам, який організували пані В.Бедернікова, М.Дилінська, О.Ертель, С.Фірчанкова, М.Гизякова, В.Ясеницька, А.Кокуревич, М.Криницька, М.Лещинська, Н.Мардаровичева, К.Оріховська, О.Розвадовська, І.Юнгова<sup>182</sup>.

У місті також здійснювалися спроби відновити дошкільні заклади і шкільництво. Так, восени 1916 р. п. Францішка Ковальчук з Княгинин-колонії намагалася отримати дозвіл на відкриття малої захоронки для дітей від 8-10 років у приватнім помешканні. Вона планувала давати уроки на дому 20 дітям<sup>183</sup>.

У свою чергу після приходу росіян влітку 1916 р. діяльність “Комітету допомоги раненим та хворим українським воякам” у м. Станиславові була припинена, але його члени на чолі з Н.Бачинською співпрацювали спільно з поляками та євреями у створеному “Горожанському комітеті”<sup>184</sup>.

<sup>181</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 122-129.

<sup>182</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, арк.54, 56.

<sup>183</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 51, арк. 44.

<sup>184</sup> Навроцька-Лунева І. Харитативна акція жіноцтва у Станиславові під час Першої світової війни / І.Навроцька-Лунева // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.474.





*Школа на «Валах» (у роки Першої світової війни – госпіталь). м. Станіславів.  
Поштівка*



*Шкільне свідоцтво за 1915-1916 навчальний рік учня 3-го класу Станіславівської державної учительської семінарії Олександра Феданка*

Поява російських військ у серпні 1916 р. збіглася з загостренням епідеміологічної ситуації в місті. Для запобігання поширенню інфекційних хвороб головний лікар Станіславова С.Кубішталь заздалегідь підготував лікувальні заклади для прийняття хворих (для хворих на тиф міський госпіталь на вул. Голуховського (80-100 ліжок-місць); хворі на дизентерію мали лікуватися в єврейському госпіталі по вул. Сапїжинській (60 ліжок-місць); госпіталь для хворих на віспу був передбачений у Княгинин-колонії



(30-60 ліжок-місць); госпіталь для хворих на холеру в 2 дворах по вул. Казимирівській (16 ліжок-місць))<sup>185</sup>.

Крім того, міська санітарна комісія 19 вересня 1916 р. задля боротьби з епідеміями прийняла рішення забезпечити мешканцям міста свіжий, добре спечений хліб і влаштувати продаж товарів у магазинах так, щоб не було тісноти<sup>186</sup>. Проте за жовтень 1916 р. в місті перехворіло на висипний тиф 36 осіб, на дизентерію 3 особи, на тиф черевний і віспу по 2 особи<sup>187</sup>. Однак уже станом на 27 листопада 1916 р. санітарний стан міста визнавався задовільним, хоча продовжувало працювати 7 епідемічних загонів<sup>188</sup>.



*Відділення Червоного хреста в Станіславові. 1917 р.*

Ситуація з хворобами в місті ускладнювалася через поширення венеричних хвороб. Так, 29 вересня 1916 р. комендант Березинського полку підпоручик п.Федоров звернувся до міської влади і поліції з листом, в якому констатував зростання захворюваності на венеричні хвороби серед нижчих чинів полку і просив посилити контроль за повіями (у місті поліція в цей час нарахувала 50 зареєстрованих повій і 35 осіб, що приховували своє ремесло). Натомість міська влада зауважила, що солдатам не треба було вимагати вільної любові безплатно, але все-таки провела медогляди, під час яких було виявлено 16 хворих жінок, що були передані поліції для направлення в госпіталь<sup>189</sup>.

<sup>185</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.31, арк.3.

<sup>186</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.31, арк.4.

<sup>187</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.31, арк.27.

<sup>188</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.109.

<sup>189</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.48, арк.2-4.

Тернопільський губернатор 9 листопада 1916 р. видав наказ, в якому значилося, що для боротьби зі спекуляцією націнки на ліки не мали перевищувати 30%, а для контролю за цим наказом аптеки мали завести спеціальну книгу обліку<sup>190</sup>. Відзначимо також, що очищення міста від нечистот у цей час займався як Магістрат так і приватники, які разом мали 8 бочковозів для вилучення відходів<sup>191</sup>. Безпосередньо очисткою каналізації, помийних ям займалися Василь Геш, Гарш Абіуль і Антон Сібель<sup>192</sup>.

У частині монастиря Василянок був розташований військовий шпиталь, а сестри опікувалися пораненими. У одному з шпиталів працювала рідна сестра В.Леніна Марія Ульянова. При цьому вона не тільки допомагала пораненим, але й проводила революційну роботу серед солдатів і місцевих мешканців<sup>193</sup>. Але через обстріл важкої німецької артилерії шпиталь перенесли в тил, а сестри, коли затихала стрілянина, збирали дітей, що “не могли ходити до жодних шкіл, бо їх не було, – і самі вчили малечу всіх предметів шкільної науки, а також релігії й церковного співу”<sup>194</sup>.

Згідно з листом Магістрату поліцмейстеру м. Станіславова від 11 листопада 1916 р. на кладовищах міста можна було поховати лише 1200 осіб, а також міська влада скаржилася, що солдати під час похоронів не слухають вказівок управляючих кладовищами. У зв'язку з цим була створена комісія для відводу місця для нового кладовища<sup>195</sup>.

З черговим приходом російських військ у місті виявилось, згідно з даними поліції, 165 покинутих квартир, а 165 квартир перебували під опікою близьких родичів мігрантів чи їх сусідів. Траплялися випадки, що військові грабували мешканців міста і нищили майно в їх житлах. Так, 23 жовтня 1916 р. в поліцію поступила скарга Гребуса Гольда, який стверджував, що російські солдати зайняли будинки його родича Соломона Єроха і так їх пошкодили, що вони стали непридатними для проживання. Але треба відзначити, що влада прийняла рішення відшкодувати збитки за руйнування<sup>196</sup>.

Число домоволодінь, не зайнятих для військових потреб, становило лише 179<sup>197</sup>. Одночасно в наказі по російському гарнізону міста від 22 листопада 1916 р. відзначалося, що зайняті військовими частинами і лікувальними закладами двори житлових будинків не прибираються від сміття і гною<sup>198</sup>.

Російська влада також активно здійснювала ревізиції на потреби армії різноманітних продуктів і товарів – від умивальників і унітазів до швейних

---

<sup>190</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк. 193.

<sup>191</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.42, арк. 19.

<sup>192</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, арк.283.

<sup>193</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.25.

<sup>194</sup> Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С.64-65.

<sup>195</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 51, арк.45.

<sup>196</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.35, арк. 3-52, 59, 90, 94.

<sup>197</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.81.

<sup>198</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.38, арк. 126.

машин і динамо-машин. При цьому гроші за товари не сплачувалися, що в офіційних документах пояснювалося тим, що власники під час реквізицій були відсутні<sup>199</sup>.

Мешканці міста зверталися до міської військової міліції з численними проханнями компенсувати втрати чи повернути конфісковані і секвестровані предмети. Так, Хаєм Мендель Кляйн у січні 1917 р. просив оплатити йому вартість 69 пудів залізних товарів, що були передані понтонному батальону. Були більш курйозні прохання. Зокрема, мешканець Н.Генгер скаржився, що солдати забрали у нього 22 клозети і переїхали з ними в інше помешкання. Мешканець просив або повернути клозети, або сплатити за них 110 рублів<sup>200</sup>.

Були і прохання про компенсацію сільськогосподарських втрат. Так, 13 червня 1917 р. мешканець Княгинин-колонії І.Прохаска повідомив, що військові частини нанесли шкоду його сільськогосподарським угіддям картоплі, кукурудзи, квасолі і т.д. і просив виплатити йому компенсацію<sup>201</sup>.

Окупаційна російська влада обмінювала російські гроші на німецькі банкноти в еквіваленті 30 коп. за 1 німецьку марку і 25 коп. за 1 австрійську крону, а курс обміну срібних монет становив 17 коп. за 1 марку і 15 коп. за 1 крону<sup>202</sup>. У той же час згідно з офіційними урядовими даними, станом на листопад 1916 р. хліб житній 1 сорту в Станіславському повіті коштував 47 копійок за 1 кг, хліб пшеничний (булка) 75 коп. за кг. Муку житню (80 кг) 1 сорту можна було придбати за 30 рублів, муку пшеничну – за 36 рублів. Ціни на теляче і свиняче м'ясо сягали 1 рубля за кг, масло коштувало 4 рублі за кг, яйце продавалося по ціні 60 коп. за 1 штуку, а 1 літр молока можна було придбати за 35 коп<sup>203</sup>. Натомість у травні 1917 р. через інфляційні процеси 1 кг. свинячого м'яса вже коштував 1 рубль 30 коп., а 1 кг. масла обходився покупцю в 4 рубля 50 копійок<sup>204</sup>.

На фоні цих цін на продовольчі товари мізерними виглядали можливі заробітки мешканців міста. Так, різноробочий за день праці з харчуванням отримував 1 рубль платні (жінка за цю ж працю – 75 коп., а підліток – 50 коп.). Дещо більшою була платня за роботу в штукатурів – 1 рубль 50 коп.; у столярів, слюсарів – 2 рублі 40 коп., каменяря і коваль отримували 3 рублі за працю<sup>205</sup>.

Одночасно чини станіславської поліції за жовтень 1916 р. отримували значно більше: Станіславський поліцмейстер Віссаріон Іларіонович Лапша – 183 рубля 32 коп., діловод – 128 рублів 32 коп., пристав – 128 руб 32 коп., помічник пристава – 82 рублі 50 коп., околоточні надзирателі по 60 рублів<sup>206</sup>.

---

<sup>199</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.35, арк.110-160.

<sup>200</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.5, арк.109, 238.

<sup>201</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.5, арк.202.

<sup>202</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 26, арк.41.

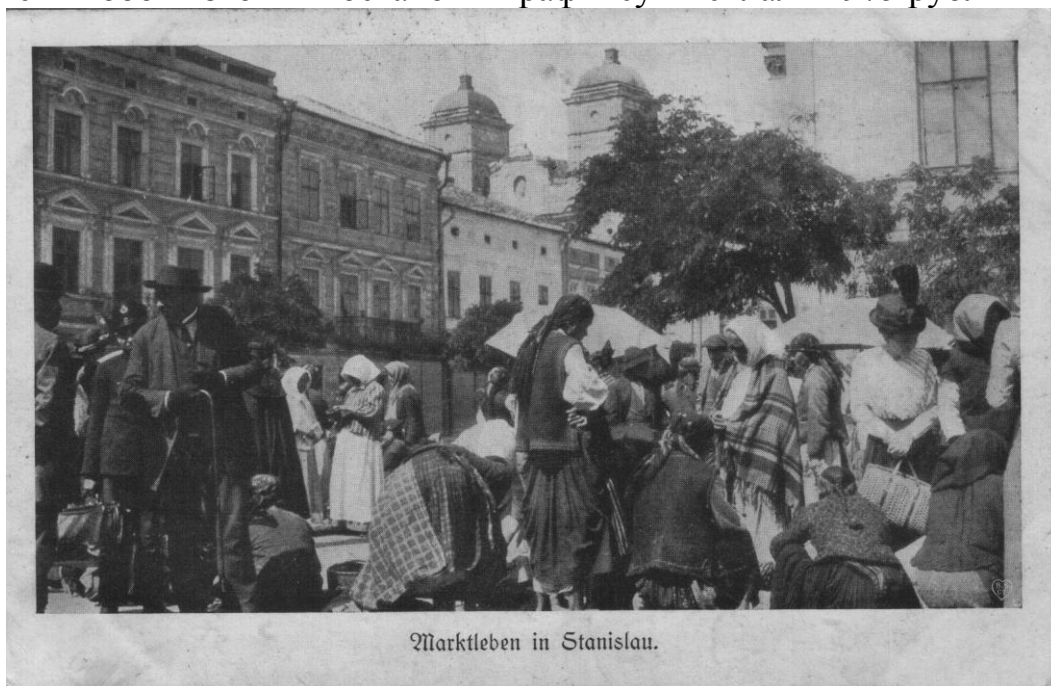
<sup>203</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.33, арк.21.

<sup>204</sup> ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.7, арк.5-6.

<sup>205</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.33, арк.21.

<sup>206</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.40, арк.22.

Поліція стежила, щоб продаж товарів першої необхідності в місті не здійснювався за завищеними цінами. Продавці-порушники зазнавали адміністративних штрафів у розмірі від 10 до 50 російських рублів<sup>207</sup>. Штрафи накладалися також за проїзд без встановлених перепусток, незаконну купівлю в нижчих чинів російської армії різних речей (15 рублів штрафу), підвищення цін на житло, продаж спиртних напоїв і їх незаконне розпивання (100 рублів штрафу), а повій, що не пройшли медичний огляд, арештовували на три доби<sup>208</sup>. Лише за жовтень-грудень 1916 р. стягнені за порушення обов'язкових постанов штрафні суми склали 2975 рублів<sup>209</sup>.



*Ярмаркове життя в м. Станиславові. Поштівка*

Загалом з 30 вересня по 4 листопада 1916 р. в місті було зафіксовано 38 торгових правопорушень, 31 крадіжку, 6 порушень санітарних правил, 11 порушень, пов'язаних з незаконним розкраданням зруйнованих приміщень, 1 вбивство, 6 осіб було затримано як волоцюг<sup>210</sup>.

Поліція здійснювала досить широкий нагляд за мешканцями міста. Можна ще зрозуміти що росіяни дбали про посилений нагляд за емігрантами з Америки і можливістю їх використання противником для вербування шпигунами. Але, крім цього, поліція подавала списки вчителів, дані про їх національність, віросповідання, ступінь моральної і політичної благонадійності<sup>211</sup>.

Під час обшуків у квартирах жителів міста російська поліція вимагала навіть фотокартки. Так, під час обшуку 16 жовтня 1916 р. житла Фендрика

<sup>207</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.38, арк. 39, 49, 77, 109.

<sup>208</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.38, арк. 55, 132, 162, 165, 193.

<sup>209</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.41, арк. 27.

<sup>210</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.89.

<sup>211</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.47, арк.1, 4.



Тиндика, який проживав за адресою вул. 3-травня, буд.№1 в контррозвідувальних цілях було вилучено 64 фотократки<sup>212</sup>.

Значна увага поліції була звернута на пошуки дезертирів з російської армії. Так, у листопаді 1916 р. російська поліція виявила, що житель міста Станіслав Галецький переховував у своїй квартирі за адресою вул. Валова, 11 дезертира російської армії бомбардира 51 артилерійської бригади Платона Ковальова<sup>213</sup>.

Органи поліції також підтримували символізм російської військової звитяги, прикладом чого стали пошуки в листопаді 1916 р. власника знайденої в місті кавалерійської шашки з позолоченим ефесом і георгієвським темляком<sup>214</sup>.

Відзначимо, що чисельність працівників російського Поліцейського управління м. Станиславова станом на 1 жовтня 1916 р. становила лише 11 осіб, з них 7 були околоточними (пізніше їх чисельність зросла до 9 осіб)<sup>215</sup>. Однак, згідно з наказом по Тернопільській губернії №85 від 4 грудня 1916 р., в штат Станиславівської міської поліції зачислялося уже 80 городових<sup>216</sup>. Натомість в штаті в'язниці м. Станиславова числилися начальник, 2 канцелярські помічники, 7 наглядачів і греко-католицький священник. Цікаво, що священник отримував найбільшу платню – 4040 крон на рік, тоді як начальник в'язниці міг розраховувати лише на 3130 крон річного доходу<sup>217</sup>.

---

<sup>212</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.49, арк.3.

<sup>213</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.50, арк. 16.

<sup>214</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 52, арк.9.

<sup>215</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.39, арк.29-30, 81.

<sup>216</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.37, арк.120.

<sup>217</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.50, арк.63-64.



*Приміщення Станиславського повітового суду. Поштівка*

Одночасно у в'язниці міста станом на 10 грудня 1916 р. перебувало 14 осіб. З них за вбивство відбувало покарання 4 особи, за мародерство – 4 особи, за крадіжки – 3 особи, за підпали – 2 особи, через нанесення важких тілесних ушкоджень – 1 особа<sup>218</sup>.

У місті на службі, відповідно до списків поліції, також залишалося 96 австрійських чиновників, які продовжували виконувати свої службові обов'язки. Але в основному це були держслужбовці невисокого рангу – вчителі, священики, сторожі<sup>219</sup>.

Черговий прихід росіян не змінив їх ставлення до єврейського населення міста. Так, святкування єврейських свят начальник Станиславівського повіту у відповідь на запит Магістрату дозволив здійснювати тільки в синагогах і будинках, а не поширювати їх на вулиці<sup>220</sup>.

Здебільшого росіяни займалися здирництвом і вимагали хабарів. Так, уже згадуваний жандармський чин Карпенко взимку 1916 р. в синагозі м. Станиславова оголосив всіх присутніх арештованими. Йому тут же вручили хабар, і арешт було скасовано<sup>221</sup>.

<sup>218</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.50, арк. 55.

<sup>219</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, арк.11-21.

<sup>220</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.2-3.

<sup>221</sup> Адамович С.В. Єврейське питання в політиці російської окупаційної адміністрації в Галичині та на Буковині (1914 – 1917 рр.) / С.В.Адамович // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2005. – Вип. ІХ. – С.26.



*Міська синагога Станіславова*

Дискримінаційне ставлення до євреїв проявлялося і в мірі покарання за переховування дезертирів. Винні за переховування військових втікачів каралися ув'язненням строком від 2 до 4 місяців чи арештом на час від 3 тижнів до 3 місяців. Натомість євреїв за переховування дезертира-єврея карався відправленням на виправні роботи строком від одного до півтора року<sup>222</sup>.

Відзначимо, що в місті через посередництво російських солдат поширювалися антисемітські настрої. Так, згідно з інформацією поліції від 22 листопада 1916 р. російською мовою були поширені відозви з закликом до розправи над євреями. У відозві, зокрема, залякувалося євреїв, що “прийшли для вас критичні хвилини і з 1 листопада вам почнеться повний розгром, і без пощади всі, хто живе в місті Станіславові чи з міста втікайте або живцем в могилу заривайтеся. Смерть вам неминуча. Ми вам покажемо, як дорого товар продавати”<sup>223</sup>.

Офіційна позиція російської влади до українців була проголошена в липні 1916 р. в листі начальника штабу Верховного головнокомандуючого генерал-губернатору Галичини і командуючому Південно-Західним фронтом О.Брусилу. У ньому зазначалося, що “у відповідності з висловленими Государем імператором загальними побажаннями про напрямки діяльності нашої майбутньої Галицької адміністрації... ніяких стосовно українців, як таких, масових репресій за те, що вони належать до так званої української партії не передбачається, якщо вони, звичайно, будуть вести себе достатньо лояльно до Росії і її інтересів, і, якщо вони примиряться з тими порядками, які будуть введені у знову утвореному Генерал-губернаторстві”<sup>224</sup>.

<sup>222</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 26, арк.8.

<sup>223</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.151.

<sup>224</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 25, арк.50.

### **Розділ 3. Суспільно-політичне та соціально-економічне життя м. Станіславова й актуалізація українського питання в умовах революційних подій 1917-1918 рр.**

Після Лютневої революції в Росії окупаційна влада задекларувала радикальну зміну ставлення до населення захоплених територій. Так, у зверненні крайового комісара Тимчасового уряду в Галичині і Буковині Д.Дорошенка до населення окупованих територій від 20 травня 1917 р. значилося, що "...нова власть вважає за справедливе вжити всіх заходів для полегшення долі мешканців окупованого краю, а саме дати населенню свободу як у відновленні старих форм самоуправи сільської й міської, так і в перебудові їх на нових ширших основах, якби того людність забажала; допомагати відновленню діяльності місцевих громадських організацій, кооперативів, ощадних кас, добродійних комітетів, відновити по змозі судівництво в місцевих судах на основі місцевих законів; відновити шкільну науку по школах нижчих та середніх, опіка над бездоглядними дітьми... відкидає саму думку про які-небудь утиски щодо народностей краю і в справах віри". У нових умовах росіяни ставили перед собою завдання тільки упорядкувати харчову справу і організувати ради при повітових та губерніяльних комісарах<sup>225</sup>.

У свою чергу з метою підняти бойовий дух на фронт У Галичину вирушив російський військовий міністр Олександр Керенський. До Станіславова він прибув у травні 1917 р. У розташуванні 12 піхотної дивізії, яка стояла в околицях міста, міністр просив солдатів йти в наступ<sup>226</sup>.

На продовження війни вказували й інші ознаки. Так, у постанові коменданта міста поручика п. Жука від 12 квітня 1917 р. наголошувалося на необхідності затемнення вікон у нічний час, порушникам розпорядження загрожував штраф у 3000 рублів чи ув'язнення строком до 3-ох років<sup>227</sup>.

У місті продовжували діяти обмеження на роботу торгівельних і відпочинкових закладів (згідно розпорядження від 20 лютого 1917 р. торгівля мала здійснюватися з 8.00 до 20.30, кінотеатри, кав'ярні і т.д. мали закриватися о 20.30), а з 21.00 наступала комендантська година<sup>228</sup>.

10 березня 1917 р. в Станіславові було утворено санітарну комісію і поділено місто для нагляду на 6 санітарних зон. 7 квітня 1917 р. для захисту парків, садів і скверів у місті було заборонено випас худоби, ходіння по газонах, квітниках, рубання дерев, собаки могли вигулюватися тільки на ланцюгах<sup>229</sup>.

Влада намагалася допомагати найбільш бідним. Так, розпорядження бургомістра А.Стигара від 21 травня 1917 р. передбачало виплату допомоги

---

<sup>225</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.1.

<sup>226</sup> Бондарев І. Тут був Вася або відомі гості Першої світової / І. Бондарев // Репортер. – 2011. – 16 червня. – С.20.

<sup>227</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.4.

<sup>228</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.6.

<sup>229</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.8-9.



бідним родичам призовників. Одночасно рішення Магістрату від 19 червня 1917 р. забороняло пекти для продажу і продавати печиво з білої муки<sup>230</sup>.

Напередодні останнього російського наступу в Станиславів увійшли частини 8-ї армії під керівництвом генерала Л.Корнілова та комісара Б.Савінкова. Російський письменник і літературознавець В.Шкловський, який прибув в Східну Галичину напередодні літнього наступу росіян як представник нової революційної влади для агітаційної роботи залишив свої враження від міста. Він писав: “Місто було багатим, будинки збереглися, обстріл дуже мало зруйнував їх. Найсильніше постраждали окраїни і газовий завод. Але це не дивно, деякі будиночки на околиці були за кілька кроків від окопів. У цих будиночках жили. Наша лінія йшла тут же, як перейдеш річку Бистрицю-Надвірнянську. Таке розташування позицій було незручним, так говорили всі. Зроблено це було для донесення, щоб написати: “Наші війська перейшли Бистрицю-Надвірнянську”. Війська переповнювали місто”<sup>231</sup>.

Для підняття бойового духу в міському кінотеатрі провели грандіозне зібрання делегатів всіх полкових і ротних комітетів 12-го корпусу, на якому одноголосно було вирішено наступати. З комітетів були виділені бойові комітети для допомоги командирам, а решта комітетчиків відправили в передові військові частини. Як згадає В.Шкловський “всі голосували за це, люди можливо і помилялися, але вони помилялися жертовно, чесно, наважуючись на смерть, тільки б розірвати на шії революції петлю, затягнуту війною”<sup>232</sup>.

Наступ розпочався 8 липня 1917 р. Армія завдала удар на ділянці Галич – Станиславів у напрямку Калуша, Болехова, і її наступ був успішним. Було прорвано оборону противника, захоплено понад 7 тисяч полонених і 48 гармат. Російські війська зайняли Станиславів, Галич і Калуш і до 30 червня (13 липня) вийшли до річки Лімниця<sup>233</sup>.

В.Шкловський залишив нам опис початку наступу російських військ зі сторони Станиславова 23 червня (6 липня). Він писав: “700 гармат не кваплячись, з прицілом розбивали німецькі окопи... Незважаючи на те що авіація німців перевершувала нашу зовсім безмірно, наші артилеристи, не користуючись повітряної розвідкою, все ж стріляли прекрасно... З окопів супротивника били фонтани землі, по висоті фонтану можна було здогадатися про калібр снаряда. А в повітрі над Станиславовом висіли двоколірні хмарки розривів австрійських шрапнелі. Близько першої години дня 23 червня 1917 р... кінбуржці втомилися чекати і йдуть в атаку, не

---

<sup>230</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.10, 13.

<sup>231</sup> Шкловский В.Б. Сентиментальное путешествие. Воспоминания 1917-1922 (Петербург - Галиция -Персия – Саратов – Киев – Петербург – Днепр – Петербург – Берлин) / Шкловский В.Б. // <http://lib.rus.ec/b/224112/read>. Перегляд 16.08.12 р.

<sup>232</sup> Шкловский В.Б. Сентиментальное путешествие. Воспоминания 1917-1922 (Петербург - Галиция -Персия – Саратов – Киев – Петербург – Днепр – Петербург – Берлин) / Шкловский В.Б. // <http://lib.rus.ec/b/224112/read>. Перегляд 16.08.12 р.

<sup>233</sup> Зайончковский А.М. Первая мировая война — СПб.: Полигон, 2002. – 878 с. // <http://militera.lib.ru/h/zayonchkovsky1/14.html>. Сайт відвідано 22 липня 2011 р.

чекаючи повного руйнування ворожих дротяних загороджень... Спершу наші з'являлися на окремих ділянках, потім звивиста ланцюг наступаючих оперезала весь наш фронт. Вже повідомляли, що перша атака пройшла через три ряди ворожих укріплень; атака була чудова, успіх розвивався”<sup>234</sup>.

Однак дуже швидко деморалізовані революційними подіями на Батьківщині росіяни почали відступати, залишаючи навіть попередні позиції. У цей час у місті проводилося найбільш масове знищення заводського обладнання та відбувалися утиски місцевого населення<sup>235</sup>. Як згадував В.Шкловський: “Наступ міг вдатися і не вдався через політичні обставини, а не військові, частини вже “засинали”. Вони йшли в “більшовизм” так, як людина ховається від життя в який-небудь психоз”<sup>236</sup>.



*Театр бойових дій під м. Станиславовом поблизу с. Ямниця. Листівка від 07 липня 1917 р.*

*(світлина з колекції І.Дейчаківського)*

Відомий російський військовий командир, один з лідерів Білого руху під час громадянської війни П.Врангель, що потрапив до міста як командир зведеного кавалерійського корпусу, охарактеризував становище в місті наступним чином: “Місто горіло у декількох місцях. Розбивши залізні завіси, натовп солдат громив крамниці. З вікон будинків лунали крики. Чувся плач. На тротуарі валялись розбиті ящики, зламані картонки, шматки тканин,

---

<sup>234</sup> Шкловский В.Б. Сентиментальное путешествие. Воспоминания 1917-1922 (Петербург - Галиция -Персия – Саратов – Киев – Петербург – Днепр – Петербург – Берлин) / Шкловский В.Б. // <http://lib.rus.ec/b/224112/read>. Перегляд 16.08.12 р.

<sup>235</sup> Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – С.74.

<sup>236</sup> Шкловский В.Б. Сентиментальное путешествие. Воспоминания 1917-1922 (Петербург - Галиция -Персия – Саратов – Киев – Петербург – Днепр – Петербург – Берлин) / Шкловский В.Б. // <http://lib.rus.ec/b/224112/read>. Перегляд 16.08.12 р.

стрічки і кружева впереміш із битим посудом та порожніми пляшками з-під коньяку»<sup>237</sup>.

Незважаючи на нездатність навести порядок у місті в критичних ситуаціях, Станиславівське міське поліцейське управління з січня по вересень 1917 р. використало 82 тис. 582 рублі на різноманітні потреби<sup>238</sup>. Так, лише на грошове утримання особового складу було витрачено 73 тис. 571 рубль 55 копійок<sup>239</sup>. Натомість у прибутках поліції значилося 2883 рублі за рахунок штрафів, 54 рублі отримані як гербовий збір, 652 рублі 72 копійки благодійних поступлень (це в основному були суми зібрані під час перегляду фільмів у кінотеатрах). Ще одною цікавою статтею прибутків були випадкові надходження – 1896 рублів 32 копійки<sup>240</sup>.



*Полюві укріплення під м. Станиславовом поблизу с. Ямниця.  
Листівка від 07 липня 1917 р.  
(світлина з колекції І.Дейчаківського)*

Неподалік від міста стояв полк уланів полковника Болеслава Мосцицького, який царський уряд сформував з поляків. За однією з версій до них звернулася за допомогою делегація міщан на чолі з бургомістром Антоном Стигаром, і 24 липня 1917 р. місто було визволене від російських мародерів<sup>241</sup>. Натомість П.Врангель у своїх мемуарах стверджував, що саме з його вказівки польські улани навели в місті порядок<sup>242</sup>.

Поляки за сміливість і допомогу мешканцям міста заплатили 32 вбитими і 50 пораненими, більше як 30 осіб потрапило в австрійський і

---

<sup>237</sup> Бондарев І. Чорний барон у Станіславоі. Як Врангель і польські улани врятували місто від російських солдат / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2009. – 21 травня. – С.16.

<sup>238</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.55, арк.70.

<sup>239</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.54. арк.3-26.

<sup>240</sup> ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.54. арк.100-128, 249-251, 320.

<sup>241</sup> Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.26.

<sup>242</sup> Врангель П.Н. Записки // <http://militera.lib.ru/memo/russian/vrangel1/index.html>. Сайт відвідано 23 липня 2011 р.

німецький полон. Завдяки заходам міста цісар Карл I та імператор Вільгельм II звільнили польських уланів і відпустили їх додому. З вдячності за допомогу в місті було утворено “Комітет польських уланів”, члени якого вважали своїм обов’язком прийти з допомогою до полонених та осиротілих родин польських уланів. 25 жовтня 1917 р. комітет звернувся до станіславівської суспільності “без різниці народності і віросповідання” з закликом надати свої пожертви для допомоги уланам через пані П.Й. Фуксівну з Каси ощадності<sup>243</sup>.

Вже за Другої Речі Посполитої 1-й полк уланів став однією з елітних частин польської армії із почесним найменуванням “Креховецький”. Поляки дуже пишаються героїчними вершниками. Так, художник М.Біліна присвятив їм картину – “Крехівці”, яка зберігається в Польщі<sup>244</sup>.



*Бойові укріплення за м. Станиславом біля с. Ямниці  
(світлина з колекції І.Дейчаківського)*

У центрі міста згоріло багато будинків і повсюди в краї війна залишила глибокі сліди<sup>245</sup>. Тоді згорів будинок Хани Ланди, який ділив сучасний Вічевий майдан на дві половини. Були повністю знищені будинки довкола пасажу Гартенбергів та й пасаж постраждав<sup>246</sup>. Розбита снарядами, розхитана бомбардуванням міста, позбавлена будь-якої консервації, ратуша вкрилася тріщинами і погрожувала завалитися<sup>247</sup>. Найбільших руйнувань зазнали вулиця Карпінського (тепер це відрізок вулиці Галицької від її початку до Ратуші), вулиця Костюшка (Сотника Мартинця), з мапи міста зник цілий

<sup>243</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.5.

<sup>244</sup> Бондарев І. Батальний живопис Станиславова / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 19 квітня. – С.20.

<sup>245</sup> Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Ліллі Цеклер / Л.Цеклер. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – С.68.

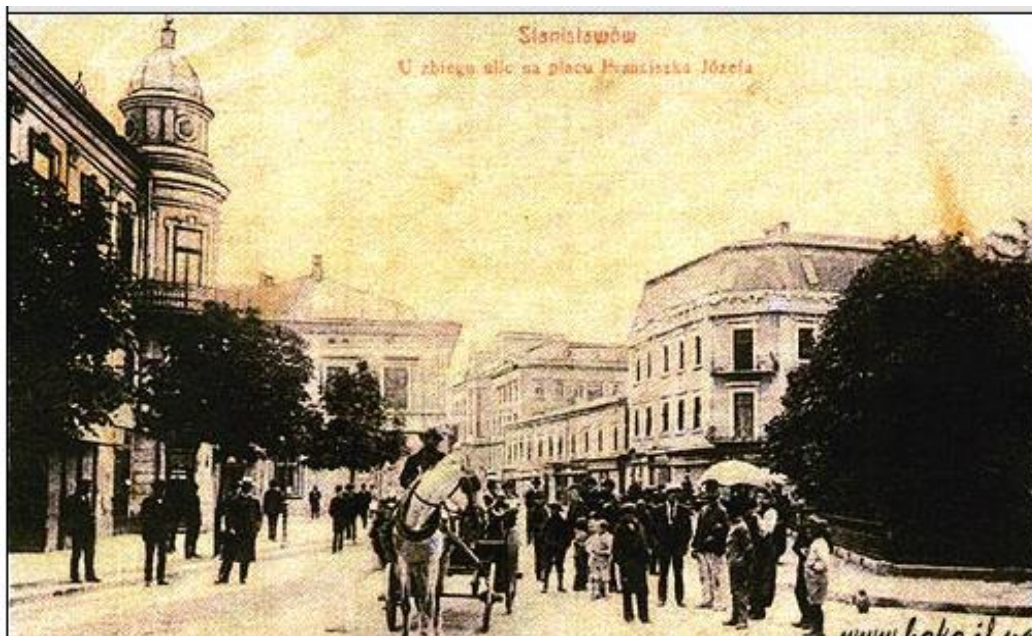
<sup>246</sup> Бондарев І. Станіславівські пожежі / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2011. – 7 липня. – С.20.

<sup>247</sup> Станіславівські ратуші /Упоряд. І.Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2011. – С.14.



майдан Франца Йосифа і т.д. Щоб прискорити розбирання завалів, австрійці навіть провели до середмістя вузькоколіяку, по якій вагонетками вивозили будівельне сміття<sup>248</sup>.

Австрійська влада вирішила використати руїну в місті в пропагандистських цілях і випустила серію поштівок із видами зруйнованих будинків. В умовах продовження війни ця акція мала підвищити патріотизм військових<sup>249</sup>.



*Майдан Франца Йосифа до руйнувань*

Однак життя в місті відроджувалося. Так, незважаючи на руйнування, відновлювалося навчання в народній школі та семінарії сестер Василянок<sup>250</sup>. У зв'язку з військовими діями місто перебувало в складному фінансову стані. Свідченням цього є позика, отримана від крайової влади у вересні 1918 р. в обсязі 2 тис. 382, 281 корони<sup>251</sup>. В останні два роки війни ціни на товари першої необхідності піднялися на 1000 і більше відсотків<sup>252</sup>. Задля хоч якоїсь стабілізації соціально-економічної ситуації Магістрат намагався розподіляти обов'язки між усіма мешканцями міста. Зокрема, було прийнято рішення про реєстрацію всіх жителів міста за їх адресами в цілях рівномірного розподілу квартирних обов'язків на всіх мешканців міста<sup>253</sup>.

<sup>248</sup> Бондарев І. Руїна. Перша світова війна не пожаліла Станіславова / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2009. – 13 серпня. – С.20.

<sup>249</sup> Бондарев І., Гречаник О. Привіт зі Станіславова. Історичний путівник / І.Бондарев, О. Гречаник. – Івано-Франківськ: видавець Третяк І.Я., 2012. – С.20.

<sup>250</sup> Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С.68.

<sup>251</sup> ДАІФО, ф.27, оп. 1, спр. 1, арк.5.

<sup>252</sup> Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область / О.О. Чернов (голова редколегії). – К.: Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе. – С.62.

<sup>253</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.8, арк.8.



*Руїни будинків по вул. Сапєжинській (нині вул. Незалежності). 1917 р. Поштівка*

Австрійська влада намагалася обмежити зростання споживчих цін, щоб зменшити соціальну напругу. Так, розпорядженням бургомістра від 26 серпня 1917 р. на продовольчу допомогу могли претендувати бідняки, місячний дохід яких на 1 члена сім'ї не перевищував 75 корон<sup>254</sup>. Натомість на виконання розпорядження Намісництва в Галичині від 20 листопада 1917 р. в місті були визначені максимальні ціни для гуртової і роздрібною торгівлі цукром<sup>255</sup>.

Для допомоги бідним у місті працювала військова кухня<sup>256</sup>. Крім того, влада практикувала понаднормові продажі хліба. Так, з 14 лютого 1918 р. продавали по півбуханки хліба на кожного члена родини, а також можна було обміняти мучні карточки на хлібні. Натомість з 3 по 7 жовтня 1918 р. продавали по 1 буханці хліба на кожного члена родини. Полегшенню життя найбідніших сприяло також рішення від 28 січня 1918 р. про дозвіл на збільшення вживання муки для тих, хто важко фізично працює з 1150 до 1850 грам<sup>257</sup>.

Одночасно місто страждало від продовження війни. Так, у військово почали набирати навіть тих, хто був тимчасово звільнений від несення служби через перебування на важливих посадах<sup>258</sup>. У місті також лунали заклики записуватися до польських легіонів австрійської армії<sup>259</sup>.

Держава продовжувала просити у населення допомоги для ведення війни. Зокрема, у вересні 1917 р. австрійське військово міністерство

<sup>254</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.16.

<sup>255</sup> ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.272, арк.1.

<sup>256</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.25.

<sup>257</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.8, арк.1, 5-7.

<sup>258</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.8, арк.3.

<sup>259</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.24.

оголосило про збір білизни і матерії для потреб армії. Оголошення цісарсько-королівської етапової команди від 4 серпня 1917 р. передбачало інформування мешканцями міста про свої запаси продовольства. Міщани мали залишити при собі 20 кг муки, 10 кг круп, 10 кг фасолі, по кілограму цукру, солі, чаю, півкілограма мила, а надлишок слід було віддати на військові потреби. У жовтні 1917 р. було проведено реквізицію коней у населення для потреб армії<sup>260</sup>.

Влада заборонила самогоноваріння з груш, слив і яблук, виняток становили лише овочі, що в сирому вигляді були нездатні до споживання. І то для самогоноваріння потрібні були спеціальні дозволи<sup>261</sup>.



*Роздача хлібопродуктів потребуючим жителям м. Станиславова австрійською військовою адміністрацією у 1917 р.*

Українське питання в місті актуалізувалося після укладення Берестейського миру між Центральними державами й Україною 9 лютого 1918 р. Так, 3 березня 1918 р. в місті для пришвидшення ратифікації Австро-Угорщиною умов миру відбулася “величава масова загальна українська маніфестація”. Потік людей пройшов від катедри по нинішніх вулицях Чорновола, Шевченка, Грушевського до скверу на валах. У мітингу взяла участь небачена раніше кількість людей – 50 тисяч. Організаторами були старший інженер залізниці І.Мирон та депутат віденського парламенту Л.Бачинський<sup>262</sup>.

Навіть не українці не могли залишитися пасивними серед цього свята. Багато з-поміж них були з жовто-блакитними стрічками. Можна було побачити з українськими відзнаками навіть місцеву військову поліцію.

Церковну частину маніфестації закінчив Преосв. еп. Григорій Хомишин. Він оптимістично заявив: “Чотири роки кривавився наш нарід по

<sup>260</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.3, 15, 20.

<sup>261</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, арк.19.

<sup>262</sup> Макар В. Мій Станиславів / В.Макар – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – С.26.

цей і по той бік державної межі, що розділяла нашу націю. І ось той нарід-мученик, який найбільше страждав і по-геройськи терпів і переносив дану йому Богом долю, той нарід над яким уже панахиду відправляли заздрі й лукаві його вороги – не згинув у вихрах віків. Він воскрес оце до нового життя”. Натомість Л.Бачинський у своїй промові зазначив, що “зійшлися ми тут для вислову нашої непомірної, безмежної радості, що Україна вільна, самостійна, ні від кого незалежна держава! Це наше перше всеукраїнське, всенародне свято, наш перший Велик-день”. Політик проголошував вимоги поділу Галичини, об’єднання всіх австро-угорських українців, висловлював вдоволення із приєднання Холмщини до Української держави, вимагав від імені присутніх негайної ратифікації миру з Україною<sup>263</sup>. Після промови останнього була проведена присяга маніфестантів на вірність Україні та виконаний гімн “Вже воскресла Україна”.

Навесні 1918 р. після повернення з депортації доктора В.Яновича із м. Сибірська та кількарічної перерви відновила свою діяльність міська філія товариства “Просвіта”, яка до того часу діяла під керівництвом викладача гімназії М.Лепкого.

Перші після початку військових дій загальні збори філії товариства відбулися 1 квітня 1918 р. у залі товариства “Бесіда” за участі 200 осіб. На той момент до складу керівництва організації входили: голова – проф. М.Лепкий, заступник голови – Ю.Чайківський, секретар – І.Ставничий, скарбник – П.Чайківський, бібліотекар – М.Паранкевич, Л.Бачинський, В.Пік, М.Королук, Я.Остап’як<sup>264</sup>.

Філія “Просвіти” у Станиславові одразу започаткувала влаштування освітніх доповідей. Найдіяльнішою в Станиславівській окрузі виявилася читальня організації в Княгинин-Гірці, де добре розвивалася музична школа і ставилися драматичні вистави. Так, 11 серпня 1918 р. аматорський гурток читальні під керівництвом колишньої артистки львівського театру “Української Бесіди” поставив п’єсу “Ой, не ходи, Грицю...” В.Александрова. Вистава відбулася в переповненій залі будинку товариства ім. С.Монюшка<sup>265</sup>.

З ціллю отримання коштів для організаційної роботи керівництвом “Просвіти” було продано приміщення філії для “Селянської бурси”<sup>266</sup>. З

---

<sup>263</sup> Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918 – 1919 роках / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.118, 120.

<sup>264</sup> Ставничий І. Станиславівська “Просвіта” 1918 року / І.Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.395.

<sup>265</sup> Ставничий І. З театрального життя у Станиславові / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.576.

<sup>266</sup> Ставничий І. Станиславівська “Просвіта” 1918 року / І.Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.396-397.



поверненням австрійської влади відновилася також робота і “Комітету допомоги раненим та хворим українським воякам”<sup>267</sup>.

Відзначимо, що одразу після зборів філії “Просвіти” 1 квітня 1918 р. відбулася нарада за участі 200 представників громад Станиславівського повіту. На цих зборах було підтримано пропозицію Л.Бачинського утворити повітову Українську національну раду і обрано її склад чисельністю 15 осіб (д-р Л.Бачинський, о. митрат І.Гордієвський, о.Т.Матейко, о. Й.Раковський, інженер І.Мирон, д-р В.Мандичевський, проф. Г.Павлюх, проф. М.Лепкий, І.Блажкевичева, М.Королук, С.Снігурович, І.Багрій, О.Устиянович, М.Сенчина, Жилюк і Шкаврітка з Ланів)<sup>268</sup>.

Водночас влітку і восени 1918 р. у Станиславові та в інших містах Прикарпаття відбулися народні віча, на яких висловлено побажання, щоб Східна Галичина була “прилучена до матері – України”<sup>269</sup>. Зокрема, 22 вересня 1918 р. у світлиці українського “Сокола” і на майдані поблизу приміщення організації були проведені кількатисячні збори, що висловили вимогу створити з українських земель Галичини, Буковини та Закарпаття окремий український коронний край<sup>270</sup>.

21 жовтня 1918 р. у будівлі “Сокола” (сьогодні приміщення Т-ва “Просвіта”) відбулися збори представників української громади Станиславова, на якій доктора В.Яновича було обрано головою повітової Української Національної Ради<sup>271</sup>. Напередодні Листопадового зриву 31 жовтня був сформовано новий склад повітової Української національної ради (д-р В.Янович, д-р Л.Бачинський, суддя К.Кульчицький, інженер І.Мирон, проф. Чайківський, о. Й.Раковський, проф. М.Лаврів, проф. Г.Павлюх, проф. М.Лепкий, ред. М.Губчак, учитель І.Слободяник, М.Королук, Я.Остап’як, О.Устиянович, поручник С.Калинович, д-р Надрага, капітан А.Рибчук, над поручник В.Гадзінський)<sup>272</sup>, що вночі на 1 листопада 1918 р. перебрала від австрійців владу в місті і проголосила ЗУНР.

---

<sup>267</sup> Навроцька-Лунева І. Харитативна акція жіноцтва у Станиславові під час Першої світової війни / І.Навроцька-Лунева // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.475.

<sup>268</sup> Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918 – 1919 роках / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.120, 124.

<sup>269</sup> Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – С.75.

<sup>270</sup> Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918 – 1919 роках / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.126.

<sup>271</sup> Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник / В.Полек. – Львів: Світло і тінь, 1994. – С.57.

<sup>272</sup> Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918 – 1919 роках / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.128.

Австрійці віддали владу в Станиславові українським представникам – докторові В.Яновичу, інженеру І.Миронові і судді К.Кульчицькому. Управу міста останній бургомістр Станиславова єврей А.Німгін передав українцеві П.Чайковському, а останній австрійський староста поляк Завистовський поступився місцем на користь нового старости українця Л.Бачинського<sup>273</sup>.

У своєму зверненні “До мешканців міста Станиславова і Станиславівського повіту!” 1 листопада 1918 р. повітова Українська Національної Рада оголосила про встановлення української влади “для добра населення, для забезпечення ладу і нормальних відносин в місті і повіті”<sup>274</sup>. Таким чином виснажлива та важка для станиславівців війна завершилася переходом влади в місті до одвічних мешканців краю.

---

<sup>273</sup> Баранський К. Станіславів до і після 1919 р. / К. Баранський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009 – С.37.

<sup>274</sup> ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.8, арк. 11.

## Висновки

Підсумовуючи, зазначимо, що мешканці міста Станиславова повною мірою відчували на собі всі лихоліття і труднощі періоду Першої світової війни. Так, всіх міщан торкнулася глибока соціально-економічна криза, епідемічні хвороби і жахливе зниження життєвого рівня, яке супроводжує будь-яку війну. Значних пошкоджень через військові дії зазнала архітектура міста. У свою чергу влада, незважаючи на патріотичну підтримку більшості населення міста Австрії, відшукувала і репресувала москвофілів. Одночасно місто протягом усієї війни поставляло для цісарської армії нових призовників.

Натомість російська окупаційна адміністрація боролася з австрійськими шпигунами, з особливою пересторогою ставилася до єврейського населення і піддавала його різноманітним утискам. Значних поневірянь зазнала німецька громада міста, оскільки німецькі колоністи асоціювалися росіянами як ворог. Росіяни також намагалися протистояти українському національному рухові і дбали про насадження російського православ'я.

Населення Станиславова в умовах війни стикалося з нестачею продуктів харчування і дорогими цінами на них. Продуктові обмеження вилилися як у введення хлібних та цукрових карточок, так і в обмеженнях у споживанні товарів від картоплі до кави. У зв'язку з війною по місту хвилями поширювалися інфекційні хвороби. Непоодинокими були безчинства з боку військовослужбовців обох воюючих сторін. Промисловість і установи сфери послуг міста зазнали значних збитків, підприємці страждали від реквізиції на користь воюючих сторін, сільськогосподарські ділянки навколо міста через військові укріплення значною мірою перетворилися в пустки.

Однак, незважаючи на військові злигодні, в місті не згортали діяльність ресторани, кінотеатри та інші розважальні заклади. Міська влада здійснювала режим суворої економії продовольства, вела суворий облік існуючих продуктових та інших резервів у населення, дбала про забезпечення найбідніших верств суспільства. Одночасно у місті опікувалися безпритульними дітьми, відроджувати шкільництво, дбати про медичний захист мешканців від епідемічних захворювань.

Після укладення Берестейського миру між Центральними державами й Україною 9 лютого 1918 р. в місті актуалізувалося українське питання, що і призвело до подальшої підтримки населенням утворення Західноукраїнської народної республіки в листопаді 1918 р.

## Список використаних джерел та літератури

1. ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.268, 7 арк.
2. ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.269, 8 арк.
3. ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр. 271, 26 арк.
4. ДАІФО, ф.7, оп. 1, спр.272, 3 арк.
5. ДАІФО, ф.27, оп. 1, спр. 1, 40 арк.
6. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 1, 183 арк.
7. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 2, 31 арк.
8. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.4, 76 арк.
9. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.6, 103 арк.
10. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.7, 76 арк.
11. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.9, 20 арк.
12. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.10, 68 арк.
13. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.12, 36 арк.
14. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.13, 25 арк.
15. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.14, 176 арк.
16. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.16, 70 арк.
17. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 21, 42 арк.
18. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 25, 170 арк.
19. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 26, 61 арк.
20. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.31, 40 арк.
21. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.32, 122 арк.
22. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.33, 25 арк.
23. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.35, 353 арк.
24. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.36, 146 арк.
25. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.37, 142 арк.
26. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.38, 193 арк.
27. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.39, 105 арк.
28. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.40, 139 арк.
29. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.41, 130 арк.
30. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.42, 24 арк.
31. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, 199 арк.
32. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.44, 29 арк.
33. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.45, 50 арк.
34. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.46, 9 арк.
35. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.47, 27 арк.
36. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.48, 20 арк.
37. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.49, 9 арк.
38. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.50, 72 арк.
39. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.51, 136 арк.
40. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.52, 40 арк.
41. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр. 54, 350 арк.
42. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.55, 299 арк.
43. ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.58, 340 арк.
44. ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.2, 135 арк.
45. ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.3, 201 арк.
46. ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.5, 291 арк.
47. ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.7, 38 арк.
48. ДАІФО, Ф.595, оп.1, спр.7, 68 арк.
49. ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.4, 30 арк.
50. ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.5, 60 арк.
51. ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.6, 57 арк.



52. ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.7, 25 арк.
53. ДАІФО, Ф.636, оп.1, спр.8, 46 арк.
54. ДАІФО, Ф.Р-909, оп.1, спр.1186, 39 арк.
55. Адамович С.В. Єврейське питання в політиці російської окупаційної адміністрації в Галичині та на Буковині (1914 – 1917 рр.) / С.В.Адамович // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2005. – Вип. ІХ. – С.23-27.
56. Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) / С.Адамович // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2011. – Ч.18-19. – С.43-54.
57. Адамович С., Реєнт О. У роки Першої світової війни (1914 – 1918) / С. Адамович, О.Реєнт // Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська) : монографія / Кер. авт. колективу, гол. ред. В.Великочий. – Івано-Франківськ – Львів – Київ: Манускрипт-Львів, 2012. – С.46-57.
58. Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця / І.Андрухів, С.Гаврилюк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 494 с.
59. Арсенич П., Вівчар Б. У цих стінах витає дух українства / П.Арсенич, Б.Вівчар // Галичина. – Івано-Франківськ, 2010 – 9 вересня. – С.13.
60. Арсенич П. Шлях крізь ХХ століття / П.Арсенич // Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ, 1987. – 23 травня.
61. Баранський К. Станиславів до і після 1919 р. / Каміль Баранський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009 – 104 с. – (Серія “Моє місто” №20).
62. Бойчук Д. Слідами минулого. Спогади про працю жіноцтва в Станиславові / Д. Бойчук // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.425-439.
63. Бондарев І., Арсенич П. Як я брав Станиславів / І. Бондарев, П.Арсенич // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 19 січня. – С.20.
64. Бондарев І. Батальний живопис Станиславова / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 19 квітня. – С.20.
65. Бондарев І. Війна та школа / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 24 травня. – С.20.
66. Бондарев І., Гречаник О. Привіт зі Станиславова. Історичний путівник / І.Бондарев, О. Гречаник. – Івано-Франківськ: видавець Третяк І.Я., 2012. – 64 с.
67. Бондарев І. Монастир в українському стилі / І.Бондарев // Репортер. – 2011. – 6 січня. – С.15.
68. Бондарев І. Останній імператор / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2012. – 12 квітня. – С.24.
69. Бондарев І. Різанина по-чеченськи / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2011. – 15 грудня. – С.24.
70. Бондарев І. Руїна. Перша світова війна не пожаліла Станиславова / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2009. – 13 серпня. – С.20.
71. Бондарев І. Станиславівські пожежі / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2011. – 7 липня. – С.20.
72. Бондарев І. Тут був Вася або відомі гості Першої світової / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2011. – 16 червня. – С.20.
73. Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / І. Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 122 с. – (Серія “Моє місто” №2).
74. Бондарев І. Чорний барон у Станиславові. Як Врангель і польські улани врятували місто від російських солдат / І. Бондарев // Репортер. – Івано-Франківськ, 2009. – 21 травня. – С.16.

75. Врангель П.Н. Записки // <http://militera.lib.ru/memo/russian/vrangel1/index.html>. Сайт відвідано 23 липня 2011 р.
76. Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року / Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998 – 136 с.
77. Грушевський М.С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. – К.: Либідь, 1992. – 46 с.
78. Зайончковский А.М. Первая мировая война — СПб.: Полигон, 2002. – 878 с. // <http://militera.lib.ru/h/zayonchkovsky1/14.html>. Сайт відвідано 22 липня 2011 р.
79. Зубаль С. Село Пасічна – його топографія, історія і побут / С. Зубаль // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.717-723.
80. Ісаїв П. Історія міста Станіславова / П. Ісаїв // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.32-102.
81. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область / О.О. Чернов (голова редколегії). – К.: Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе. – 640 с.
82. Каменецький Ю., Левицький О., Мацьків Т. Історія Української державної гімназії в Станиславові / Ю.Каменецький, О.Левицький, Т.Мацьків // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.261-301.
83. Клапчук В. Руйнівний вплив Першої світової війни на соціально-економічний стан Центрального Передкарпаття / В.Клапчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. – Вип.18. – Львів, 2009. – С.131-139.
84. Клопова М.Е. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне первой мировой войны (К постановке вопроса) // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 1999. – №3. – С.36-47.
85. Кукурудза А. Турецькі війська в Галичині під час Першої світової війни / Андрій Кукурудза // Україна, Галичина, Гуцульщина: історія, політика, культура. Збірник статей та повідомлень наукової конференції з міжнародною участю “Гуцульщина як історико-культурний феномен” / Упорядкування і загальна наукова редакція Івана Монолатія. – Коломия: Вік, 2009. – С.84-89.
86. Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1917 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / І.В.Кучера. – Чернівці, 2005 – С.19.
87. Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // О. Мазур, І.Патер. – Львів. Історичні нариси. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 1996. – С.304-324.
88. Макар В. Мій Станиславів / Володимир Макар – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 75 с. – (Серія “Моє місто” №14).
89. Моряк-Протопопова Х. Діяльність Галицького намісництва під час Першої світової війни / Х. Моряк-Протопопова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – С.96-99.
90. Навроцька-Лунева І. Харитативна акція жіноцтва у Станиславові під час Першої світової війни / І.Навроцька-Лунева // Альманах Станиславівської

- землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.473-475.
91. Назустріч мрії. – Ужгород: Карпати, 1978. – 224 с.
92. Опрышко О. Л. Кавказская конная дивизия. 1914-1917. Возвращение из небытия / О. Л.Опрышко // [http://apsnyteka.narod2.ru/o/kavkazskaya\\_konnaya\\_diviziya\\_1914-1917\\_vozvraschenie\\_iz\\_nebitiya/chast\\_pervaya/index.html](http://apsnyteka.narod2.ru/o/kavkazskaya_konnaya_diviziya_1914-1917_vozvraschenie_iz_nebitiya/chast_pervaya/index.html). Перегляд 18.05.2012 р.
93. Первая мировая война 1914 - 1818 [http://www.world-history.ru/events\\_about/867/2057.html](http://www.world-history.ru/events_about/867/2057.html) Сайт відвідано 22 липня 2011 р.
94. Пласт у Станіславові та Івано-Франківську / Упоряд. А.Чемеринський, В.Іваночко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 224 с. – (Серія “Мое місто” №24).
95. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник / В.Полек. – Львів: Світло і тінь, 1994. – 89 с.
96. Попович Л.М. Станиславів і його населення в 1732 – 1970 рр. // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.194.
97. Проців О. Як гартувалися мисливці / О. Проців // Галицький кореспондент. – Івано-Франківськ, 2012. – 2 серпня. – С.19.
98. Сабол С. ЧСВВ. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька. ЧСВВ. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – Відділ української літератури в Пряшеві, 1992. – 222 с.
99. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василянок / Б.Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – 272 с.
100. Серафимович А.С. Собрание сочинений в четырех томах / А.С. Серафимович. – М.: Изд-во “Правда”, 1987. – Т.3. – 512 с.
101. Слюсарчук С. Міщанські товариства у Станиславові / С. Слюсарчук // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.464-467.
102. Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918 – 1919 роках / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.118-141.
103. Ставничий І. З театрального життя у Станиславові / І. Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.574-576.
104. Ставничий І. Станиславівська “Просвіта” 1918 року / І.Ставничий // Альманах Станиславівської землі: Зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто, Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.395-397.
105. Станиславівські ратуші /Упоряд. І.Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2011. – 144 с. – (Серія “Мое місто” №33).
106. Струмінський М. Історія міста Станіслава / Мартин Струмінський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 56 с. – (Серія “Мое місто” №).
107. Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Ліллі Цеклер / Л.Цеклер. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 168 с. – (Серія “Мое місто” №9).
108. Шкловский В.Б. Сентиментальное путешествие. Воспоминания 1917-1922 (Петербург -Галиция -Персия – Саратов – Киев – Петербург – Днепр – Петербург – Берлин) / Шкловский В.Б. // <http://lib.rus.ec/b/224112/read>. Перегляд 16.08.12 р.

109. Шпільчак В., Соколовський З., Головатий М. Станиславів–Івано-Франківськ: місто давнє і сучаснє / В.Шпільчак, З.Соколовський, М.Головатий. – Львів: Світ, 2011. – 296 с.
110. Штрайт Л. Станіславські синагоги / Л.Штрайт. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ,, 2010. – 112 с. – (Серія “Моє місто” №27).



## Додаток №1

### Список заручників з числа жителів м. Станіславава згідно з наказом російського коменданта м. Станіславава від 8 квітня 1915 р.

(згідно з даними ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.12., арк.20, 22, 23, 28, 31, 51)

1. Сендер Дайгер.
2. Ізраїль Фогель.
3. Соломон Бреер.
4. Пікась Давид.
5. Мойсей Міхель Сайбальт.
6. Мендель Марков Іонас.
7. Озіаш Міхелев Хаєсь.
8. Озіаш Менделев Бораль.
9. Герш Берков Горовиць.
10. Макс Леонов Ебнер.
11. Пікась Меєрев Дерман.
12. Лейба Вельфов Лайбіш.
13. Файбіш Пейсахов Рубін штейн.
14. Давид Маркусев Кноль.
15. Бернард Маркусев Турінгейм.
16. Пейсах Мезесев Тау.
17. Піхась Наухімов Епштейн.
18. Едвард Товієв Малер.
19. Арон Товієв Малер.
20. Єміль Безухов Стауберг.

## Додаток №2

### Списки висланих з м. Станіславава російською адміністрацією

(згідно з даними ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.12, арк.28, 31, 51)

Вислані в Томську губернію Російської імперії згідно даних від 26 березня 1915 р. – Давид Рувинов Фрейдман, Герш Матусов Гендлер, Гейзер-Вольф Ізраїлів Шарфер, Ізраїль-Давид Ізаков Трон, Йосиф Соломонів Бандлер, Хаскель Зейліков Гас, Отилій Бернардов Бертеш, Голд Іонов Бертенъ, Яків Іоселев Клецель, Давид-Леон Наухимов Клобель, Озьяс Нахманов Гольперн, Лейба Абрамов Цвейг, Майлих Ізаков Фогель, Шулиш Іонасов Зейфельд, Мозес Фейліков Іберман, Адольф Айзиков Розенштрайх, Філіп Самуїлів Шпунт, Маврикій Гаубеншток (були вислані через звинувачення у ворожих діях по відношенню до російських військ).

28 березня 1915 р. в Симбірську губернію вислано Гуменюка Олександра Станіславовича.

16 квітня 1915 р. в якості заручників в Чернігівську губернію вислані Ісак Міхалев Айгенфельд, Лейба Янкелев Мендель, Натан Абрамов Вітнер, Герман Бенев Лев.

## Додаток №3

### Склад Магістрату Станіславава у 1916 р.

(згідно з даними ДАІФО, ф.528, оп. 1, спр.43, арк.38-39)

1) Бургомістр Антон Стигар, 2) заступник Антон Зайончек.  
Чиновники: 3) ветеринар і аптекар Антон Банах, 4) контролер Ігнатій Городзевич, 5) старший офіціаль, управитель бойні Адам Горецький, 6) канцелярист газового заводу Казимир Двонеанський, 7) офіціаль магістрату Ромуальд Хелер, 8) касир Діонізій Якимович, 9) міський лікар Роман Яросевич, 10) головний лікар Станіслав Кубішталь, 11) інженер Стефан Кондрачевич, 12) ветеринарний лікар Франц Ковальський, 13) начальник технічного відділу Адам Левицький, 14) секретар магістрату Максиміліан Левицький, 15) офіціаль, інспектор майна Владислав Хендриховський, 16) бухгалтер Петро Масевич, 17)

контролер кас Франц Соболевський, 18) інженер Карло Захаріяевич, 19) контролер Стефан Зельманович.

#### Додаток №4

### Відомості про фабрики і заводи, аптеки, лікувальні заклади, дешеві і безкоштовні їдальні, бібліотеки гімназій в м. Станиславові станом на січень 1917 р.

(згідно з даними ДАІФО, ф.541, оп. 1, спр.2, арк.6-132)

#### 4.1. Фабрики і заводи в м. Станиславові

№	Назва, місцезнаходження	Власник	Факт ревізій
1	Гасовий завод (Хриплинська дорога)	Олександр і Бернард Габери (в еміграції у Австрії)	ревізії відбувалися
2	Лісопильний завод Шлак	Шая Соколь (в еміграції у Австрії)	ревізії відбувалися
3	Спиртоочисний завод (Хриплинська дорога)	Герман Аденсберг (в еміграції у Австрії)	ревізії відбувалися
4	Цегляний завод (вул. Новий світ)	Едмунд Рауль (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
5	Дріжджовий завод	Ліберман Фішту (у лавах австрійської армії)	ревізії відбувалися
6	Газовий завод (вул. Баторія)	Власність міської громади	ревізії не відбувалися
7	Електрична міська станція (вул. П'ястова)		ревізії відбувалися
8	Цегляний завод (вул. Зосина воля)	Давид Бергтис (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
9	Цегляний завод (вул. Зосина воля)	Есму Урман (у лавах австрійської армії)	ревізії не відбувалися
10	Цегляний завод (вул. Зосина воля)	Гершель Блох і Якуб Тігер (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
11	Шкіряний завод (вул. Фабрична)	Якуб Марголіс (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
12	Шкіряний завод (вул. П'ястівська, 10)	Айзек Нелькін (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
13	Шкіряний завод (вул. П'ястівська, 17)	Соломон Берінфельд (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
14	Шкіряний завод (вул. Млинарська)	Сауль Андерман (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
15	Пивоварний завод (вул. Задельмаєровська, 63)	Акціонерне товариство на чолі з бургомістром Антоном Стигаром	ревізії не відбувалися
16	Оцтовий завод (вул. П'ястівська, 18)	Абрам Шапіро (в еміграції у Австрії)	ревізії не відбувалися
17	Фабрика з виробництва кінних візків (вул. Казимирівська, 91)	Владислав Сивинський (залишився в місті)	ревізії не відбувалися
18	Фабрика паркету (вул. Млинарська, 13)	Маєр Тиркель (залишився в місті)	ревізії не відбувалися
19	Сукняна парова фабрика	Австрійський уряд	ревізії не відбувалися
20	Ткацька ручна фабрика (вул.	Австрійський уряд	ревізії

	Голуховського)		не відбувалися
21	Ковбасна фабрика (вул. Млинарська, 124)	Микола Волотковський (залишився в місті)	реквізиції не відбувалися
22	Фабрика лікерів і рому (вул. Станіславська, 5)	Маєр Хаєрштетер (в еміграції у Австрії)	реквізиції не відбувалися
23	Водяний млин (вул. Бельведерська, 66)	Натан Вельцер (в еміграції у Австрії)	реквізиції не відбувалися
24	Водяний млин (вул. Ясінська, 7)	Натан Вельцер (в еміграції у Австрії)	реквізиції не відбувалися
25	Столярна майстерня (вул. Геллера, 14)	Валентин Стельмашевський (в еміграції у Австрії)	реквізиції не відбувалися
26	Друкарня	Сабіна Хованець	
27	Друкарня	Лев Дашкевич	
28	Кінотеатр "Уніон"	Юлій Ценгент	реквізиції не відбувалися
29	Кінотеатр "Жорж"	Євгеній Ісакович	реквізиції не відбувалися

#### 4.2. Аптеки, лікувальні заклади, дешеві і безкоштовні їдальні в м. Станіславові

№	Назва, місцезнаходження	Персонал	Можливості
30	Аптека (вул. Сапіжинська, 7)		
31	Аптека (вул. Сапіжинська, 1)		
32	Аптека (вул. Карпінського, 14)		
33	7 крайовий шпиталь Всеросійського Земського Союзу	5 лікарів, 3 фельдшера, 11 медсестер	
34	20 загін Червоного Хреста	1 лікар, 4 практиканти-студенти і 5 медсестер, кухня для населення	
35	Магазин Всеросійського Союзу міст №7 для продажу продуктів населенню		
36	Магазин №2-5 Кам'янець-Подільського загону Всеросійського Земського Союзу		
37	Дешева їдальня 4 загону Всеросійського Союзу міст		
38	Харчовий притулок 12 загону Всеросійського Союзу міст		
39	Лазня і пральня 4 будівельного загону		
40	Чайна 2 загону Всеросійського Союзу міст		
41	Магазини Комітету Південно-Західного Фронту, Всеросійського Союзу міст, Бюро солдатських магазинів для солдат		

42	Пекарня харчового пункту Всеросійського Союзу міст для видачі хліба для цивільного населення		
43	Притулок “Яслі” Всеросійського Союзу міст на 150 осіб		Навчання і грамоті і безплатні обіди
44	Безплатна чайна засобами Магістрату (вул. Вірменська)		700 кухлів чаю
45	Безплатна їдальня засобами Магістрату (вул. Газова, 63)		220 обідів
46	Їдальня для інтелігенції засобами Магістрату (вул. Карпінського)		300 обідів
47	Безоплатна їдальня (вул. Франца-Йосифа)		

#### 4.3. Відомості про бібліотеки гімназій в м. Станиславові

№	Назва установи	Місцезнаходження
48	Польська державна гімназія	
49	Реальне державне училище	
50	Станиславівська українська державна чоловіча гімназія	вул. Липова, 44
51	Станиславівська Духовна академія	вул. Липова, 13
52	Станиславівська державна польська чоловіча 8-ми класна гімназія	площа Франца Йосифа, 24
53	II Станиславівська державна польська чоловіча гімназія	вул. Казимирівська, 5
54	Станиславівське жіноче 7-ми класне училище імені королеви Софії	вул. Гіллера, 8
55	Станиславівське 4-ох класне чоловіче училище ім. Т.Чацького	вул. Липова, 32



## Зміст

Розділ 1. Політика австро-угорської влади в місті на початку Великої війни і перша російська окупація Станиславова

Розділ 2. Відновлення австрійського урядування в місті в 1915 р. і повернення російських окупаційних військ у 1916 р.

Розділ 3. Суспільно-політичне та соціально-економічне життя м. Станиславова й актуалізація українського питання в умовах революційних подій 1917-1918 рр.

Висновки

Список використаної літератури і джерел

Додатки